

HUMANITIES INSTITUTE
Feruza Shermatova-Omerani, Ph.D.

GELGEL / KELKEL (1986) *Tölögön Kasimbek (1931-2011)*

Kaynakçalar:

Kitaplar:

Kasimbekov, T. (1990). *Yükseliş: Tarihî roman*. Mektep.

Filmler ve belgeseller:

20. Yüzyılın Başında Orta Asya [Film]. (t.y.). YouTube. [YouTube videosu](#)

Basmakçı Hareketi [Belgesel]. (t.y.). YouTube. [YouTube videosu](#)

Basmakçı Direnişi [Film]. (t.y.). YouTube. [YouTube videosu](#)

Kerbe: Toktogul'un Hayatı [Film]. (t.y.). YouTube. [YouTube videosu](#)

Kurmanjan Datka: Dağların Kraliçesi [Film]. (t.y.). YouTube. [YouTube videosu](#)

Mihail Frunze [Belgesel]. (t.y.). YouTube. [YouTube videosu](#)

Orta Asya'da Rus İç Savaşı [Belgesel]. (t.y.). YouTube. [YouTube videosu](#)

Alımkan: Toktogul'un Hayatı [Film]. (t.y.). YouTube. [YouTube videosu](#)

Podcast:

Orta Asya'daki Basmakçı Hareketi Üzerine Podcast [Podcast]. (t.y.). YouTube. [YouTube videosu](#)

GENEL BİLGİ

Yazar

Tölögön Kasimbek, 15 Ocak 1931'de Kırgızistan'ın Celal-Abad bölgesine bağlı Aksı ilçesinin Ak-Col köyünde doğdu. Doğum adı Kudayberdi idi. Babası Kasimbek'in ikinci evliliğinden dünyaya geldi. Babası, kırk beş yaşında olmasına rağmen eğitilmiş bir kişiydi ve Tölögön'ü küçük yaşlardan itibaren tarihî olaylar, halk anlatıları ve geçmişte yaşamış önemli kişiler hakkında anlatılan hikâyelerle tanıştırdı.

Bu anlatılar, daha sonra Kasimbek'in eserlerinde ele aldığı tarihî şahsiyetlere ve olaylara duyduğu ilgiyi etkiledi. Tölögön on beş yaşındayken babasını kaybetti. Babasının ölümü, onu genç yaşta zorlu ve yokluklarla dolu bir yaşamla karşı karşıya bıraktı. Bu yıllarda yaşadığı sıkıntılar, onun güçlü bir kişilik geliştirmesinde ve öğrenmeye olan ilgisinin artmasında etkili oldu.

Kasimbek, Kırgız Devlet Üniversitesi'nde Kırgız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde eğitim gördü. Öğrencilik yıllarında edebî dergilerde öykü ve diğer kurmaca eserlerini yayımlamaya başladı. Yazarlığa hem edebiyata duyduğu ilgi hem de geçimini sağlama ihtiyacı nedeniyle yöneldi. 1957'de üniversiteden mezun olduktan sonra kültür ve yayıncılık alanında çeşitli görevlerde bulundu. 1960–1973 yılları arasında Kırgızistan'ın önde gelen edebiyat dergilerinden *Ala-Too*'nun başeditörlüğünü yaptı. Daha sonra Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'na bağlı Devlet Yayıncılık, Matbaacılık ve Kitap Ticareti Komitesi'nde başeditör olarak görev aldı.

Kasimbek'in edebiyat hayatı, 1952'de yayımlanan *Küçük Binici (Kichinekey Cilkıçı)* adlı povestiyle başladı. *Alımkan* adlı eseriyle geniş bir okur kitlesi tarafından tanındı. Eser daha sonra sinemaya uyarlandı.

1965'te yayımlanan *İnsan Olmak İstiyorum (Adam Bolgum Kelet)* adlı otobiyografik özellikler taşıyan povestinde çocukluk yıllarından ve kendi yaşamından izler taşıyan olaylara yer verdi.

Kasimbek, özellikle tarihî romanlarıyla tanındı. İki ciltlik tarihî romanı *Gelgel (Kelkel)*, Kırgız halkının Sovyet yönetiminin kurulmasından önceki ve sonraki yaşamını anlatır. Romanda toplumsal değişim, tarihî hafıza ve geçmişle bağların korunması gibi konular öne çıkar. Bir diğer önemli eseri *Baskın (Baskyn)*, Rus İmparatorluğu'nun Türkistan'daki askerî seferlerini konu alır. Eserde Baytik, Şabdan Baatır, Kurmancan Datka, Toktogul Akın ve Cantay Han gibi tarihî şahsiyetlerin yanı sıra Kırgızların soy geleneğine ve kültürel yaşamına da yer verilir. *Kırgın (Kyrgyn)* adlı eserinde ise 1916'daki millî kurtuluş hareketinin ortaya çıkış nedenlerini ele alır.

Kasimbek'in en tanınmış tarihî romanı *Kırılan Kılıç (Sınğan Kılıç)*'tir. Roman, Sovyetler Birliği'nin başlıca dillerinin yanı sıra başka dillere de çevrilmiş ve 1980'de İngilizce olarak yayımlanmıştır. Kasimbek, yazarlık hayatı boyunca Sovyet makamlarının sansürü ve eleştirileriyle karşılaştı. Özellikle *Gelgel* ve *Kırılan Kılıç*, tarihî olayları farklı biçimde yorumladığı gerekçesiyle eleştirildi ve tarihî gerçekleri çarpıtmakla suçlandı. Kasimbek daha sonra kendisine yöneltilen bu eleştirileri *Ruhu Yücelten Büyük Söz (Rukhtu Körtorgon Uulu Söz)* adlı eserinde bir araya getirdi.

Kasimbek, 1959'da Sovyetler Birliği Yazarlar Birliği'ne üye oldu. 1986'da Kırgızistan Halk Yazarı unvanına layık görüldü. Edebiyat ve kültür alanındaki çalışmaları nedeniyle çeşitli ödül ve unvanlarla onurlandırıldı. Bunlar arasında V. İ. Lenin'in doğumunun yüzüncü yılı dolayısıyla verilen Kahramanlık Emek Madalyası, Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti Onur Diploması, Kırgız Dili Rozeti, Kırgız Cumhuriyeti Dank (Şan) Madalyası, Birinci Derece Manas Nişanı, Devlet Toktogul Ödülü ve Kırgız Ulusunun Kahramanı onursal unvanı bulunmaktadır.

Eser

Gelgel (Kelkel) ilk kez 1986'da, Sovyetler Birliği'nde Perestroyka'nın başlamasından hemen önce yayımlandı. Romanın yayımlandığı dönemde ülkede siyasi belirsizlik giderek artıyor, Sovyet sisteminde değişim beklentisi güçleniyordu. Bu değişim ortamında Kasimbek, geçmişe ve millî kimliğe ilişkin meseleleri yeniden gündeme getirdi. Mihail Gorbaçov'un reformlarıyla birlikte toplumda ve kültür alanında yeni bir tartışma ortamı oluşmaya başlarken, *Roman* geçmişin yeniden değerlendirilmesine yönelik yaklaşımıyla dikkat çekti.

Arka Plan

Yazar, tarihî romanlarını kaleme alırken arşiv belgelerinden geniş ölçüde yararlandı. Bu eserlerin hazırlanması, yıllar süren ayrıntılı araştırma ve yazım çalışması gerektiriyordu. Ancak *Gelgel (Kelkel)* yayımlandıktan sonra roman, "siyasi hata" içerdiği gerekçesiyle eleştirildi.

Roman, Kırgızistan'ın bağımsızlığından sonra geniş çapta ilgi ve kabul gördü. Sovyet döneminin ideolojik sınırlamalarından uzak bir biçimde yeniden değerlendirilen eser, önemli bir tarihî roman olarak kabul edildi. Kırgızistan'da geniş bir okur kitlesine ulaşan ve üzerinde çeşitli tartışmalar yürütülen *Gelgel*, Kırgız tarihini, direnişi ve ahlaki tercihleri ele alışıyla öne çıktı. Eser, okul ve üniversite müfredatlarına da dahil edilerek bağımsızlık sonrası millî hafızanın ve kültürel kimliğin şekillenmesinde önemli bir yere sahip oldu.

Sovyet döneminde Alimbek Datka ve Kurmancan Datka gibi önemli tarihî şahsiyetler bile ayrıntılı biçimde incelenmiyordu. Yerel isyanların önderleri çoğunlukla Sovyet ideolojisinin bakış açısıyla ele alınıyor, direniş hareketlerinin tarihî, toplumsal ve millî nedenleri üzerinde yeterince durulmuyordu. Bu hareketler, tarihî koşulları ve toplumdaki karşılıkları ayrıntılı biçimde incelenmek yerine, çoğu zaman basitleştirilmiş ve siyasallaştırılmış bir anlatı içinde değerlendiriliyordu.

Romanda Basmacı Hareketi, Sovyet sistemine karşı çıkan bir güç olarak ele alınır. Hareketin ideolojik dayanakları arasında Pantürkizm ve Panislamizm öne çıkarılır. Roman, Basmacı Hareketi'nin önderlerini ve destekçilerini Türkistan'da Sovyet yönetiminin kurulmasına karşı direnen kişiler olarak tasvir eder.

Basmacı Hareketi konusunda hem toplumda hem de akademik çevrelerde iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşım, Basmacıları Sovyet yönetimine karşı ayaklanan antikomünist bir hareket olarak değerlendirir. Daha yakın dönemde öne çıkan diğer yaklaşım ise hareketi bir millî kurtuluş mücadelesi olarak görür; dış egemenliğe karşı direnişi ve yerel özerkliğin korunması çabasını ön plana çıkarır.

KIŞILAR

Kurmancan Datka — 19. yüzyılda yaşamış Kırgız siyasi lideri; “Alay Kraliçesi” olarak tanınır. Datka unvanını taşıyordu. Bu unvan, rütbe bakımından albaylığa denk kabul edilirdi.

Toktogul Satılğanov — Kırgız şairi ve doğaçlama şiir söyleyen ünlü akın.

Mihail Frunze — Bolşevik askerî lider; Rus İç Savaşı sırasında Orta Asya'daki Bolşevik kuvvetlerinin önde gelen komutanlarından biri.

Madamin Bek — Fergana bölgesinde Basmacı Hareketi'nin önde gelen liderlerinden biri; Sovyet yönetimine karşı mücadele etti.

Kalkoco — Sovyet yönetimine karşı silahlı direnişe katılan isyan önderi.

Enver Paşa — Osmanlı generali; daha sonra Orta Asya'daki Basmacı Hareketi'ne katılarak Bolşeviklere karşı mücadele etti.

ÖZET

Kelkel sözcüğü Kırgızcadaki kel- (“gelmek”, “ulaşmak”, “akmak”) fiilinden türemiştir. Sözcük, hayatın geliştiği, insanların ve toplumların daha iyi bir döneme girdiği zamanı ifade eder.

Gelgel, Kırgız halkının 19. yüzyılda Rus İmparatorluğu'na katılmasından 1924'te Kara-Kırgız Özerk Bölgesi'nin kurulmasına kadar geçen dönemi anlatır. Romanda Alimbek Datka ve Kurmancan Datka'nın oğullarının Rus yönetimi altında haksız yere suçlanmaları ve yaşadıkları trajediler de ele alınır. Kamçıbek idam edilir, diğerleri sürgüne gönderilir; Abdıl Bek ise yurt dışına kaçar.

Romanda Toktogul Satılğanov'un hayatına da geniş yer verilir. Mutsuz aşkı ve yerel yöneticilerle yaşadığı sorunlar, onun Sibiry'a sürgün edilmesine yol açar. Özgürlük ve adalet üzerine şiirler söylediği için baskı gören Toktogul'un yaşadıkları, dönemin toplumsal ve siyasi koşullarını yansıtır.

Devrim dönemi, Mihail Frunze'nin mücadelesi üzerinden anlatılır. Frunze, Madamin Bek, Kalkoco ve Enver Paşa gibi Bolşevik karşıtı güçlere karşı savaşıyor. Böylece *Gelgel*, Kırgız halkının direnişini, yaşadığı toplumsal ve siyasi değişimleri ve millî dönüşüm sürecini anlatan kapsamlı bir tarihî roman olarak öne çıkar.

OLAYLAR

Kurmancan Datka'nın Oğullarının Tutuklanması

Sonbahar Göçünde Ortaya Çıkan Sır (1895) 1895 sonbaharında Kurmancan Datka, halkıyla birlikte yazlaklardan kışlaklara doğru göç etmeye başlar. Rus sınır muhafızları ilk başta sakin görünür. Ancak kısa süre sonra Teğmen Korshunov'a gizli bir rapor ulaşır. Raporda, Kurmancan Datka'nın oğullarının değerli bir Hint beyaz incisini sakladıkları ileri sürülür. Kaçakçılıktan şüphelenen Korshunov, göç kafilesinin önünü keser ve iki demir sandığın zorla açılmasını emreder. Sandıkların anahtarlarının Kurmancan Datka'nın gelini ve oğlu Kamçıbek'in eşi Asel'in örgülü saçlarının uçlarındaki mücevherli süslere bağlandığı anlaşılır. Bir asker, anahtarları almak için Asel'in saç örgülerini keser. Ancak sandıklardan inci çıkmaz. Bunun üzerine taraflar arasında tartışma başlar ve kısa sürede çatışmaya dönüşür. Korshunov yaralanır, askerleri yakanır ve daha sonra öldürülür. Olay resmî kayıtlara kaza olarak geçirilir ve gerçekler gizli tutulur.

Sessiz Suçluluk Gizli bir muhbir, kaybolan sınır muhafızlarının Kurmancan Datka'nın oğulları tarafından öldürüldüğünü askerî valiye bildirir. Bu ihbar üzerine Vali Povalı-Şikovski askerleriyle birlikte Alay'a gelir ve bölgede arama yapılmasını emreder. Sonunda sekiz kişinin cesedi bulunur. Kurmancan Datka'nın oğulları ve torunları tutuklanır, ancak hiçbirisi suçu kabul etmez. Daha sonra ortaya çıkan gizemli bir tanık Kamçıbek'i suçlar. Oysa Kamçıbek'in olay sırasında Oş'ta olduğu anlaşılır. Geçmişte uğradığı aşağılanmanın da etkisiyle adalet arayan Kamçıbek, kardeşlerini kurtarmak için suçu kendi üzerine almaya karar verir. Ancak Rus yasaları, bir kişinin başkasının yerine suçu üstlenmesine izin vermez ve Kamçıbek hapse atılır. Soruşturma uzadıkça olay, aile için onur ve iktidar arasındaki çatışmayı giderek daha ağır bir trajediye dönüştürür.

Hayattan Önce Onur Aradan yaklaşık bir ay geçmesine rağmen Kamçıbek ve suçsuz kardeşleri hâlâ serbest bırakılmaz. Her gün ağır sorgulamalardan geçirilir, ardından yüksek tuğla kalenin içinde ileri geri yürümeye zorlanırlar.

Bir gün Kurmancan Datka'nın savaşçılarından Akbalban diğerlerinden ayrılarak tek başına bir hücreye kapatılır. Kamçıbek ile kardeşlerinin henüz genç olduklarını ve böyle bir tutukluluğa dayanamayacaklarını düşünerek suçu kendi üzerine almaya karar vermiştir. Sorgu sırasında tercüman, Akbalban'ı tehditlerle korkutmaya ve özgürlük vaat ederek itirafta bulunmaya zorlamaya çalışır. Ancak Akbalban sakinliğini korur. Sahip olduğu tek şeyin atı ve kamçısı olduğunu söyler. Artık onun için yaşam ya da ölüm korkulacak bir şey değildir.

Ölüm Cezası Askerî mahkeme Kamçıbek ile Akbalban'ı asılarak idam edilmeye mahkûm eder. Kurmancan Datka'nın oğulları Maamıtbek, Batırbek ve Arstanbek ile torunu Mırzapayas ise olayı gizledikleri gerekçesiyle Sibiry'a sürgün edilir. Sonbaharın sonlarına doğru Oş'un eski pazar yerinde büyük bir kalabalık toplanır. Silahlı askerlerin gözetiminde iki darağacı kurulmuştur. Kurmancan Datka da gelir ve sakın, vakur bir biçimde darağacının önünde yerini alır. İp yukarı kaldırılırken başını kaldırır ve bastırdığı acının titrek sesiyle oğluna seslenir: "Oğlum! Cesaretini kaybetme... Ölüme dik bak!" İp ilk denemede kopunca kısa süreli bir umut doğar. Ancak emir yeniden verilir. Kamçıbek ve Akbalban hayatlarını kaybeder. Kurmancan Datka, bedenlerinin oradan kaldırılmasını emreder ve sessizce oradan ayrılır.

Tarih 1860'a Uzandığında

Kanat Şah 1860'ın soğuk sonbaharında Kokand Hanlığı'nın yöneticilerinden Kanat Şah, on beş bin kişilik ordusuyla Çüy Vadisi'ne geldi ve Kırgız-Kıpçaklardan kendisine boyun eğmelerini istedi. Kırgızların ileri gelenleri bir araya gelerek Alımbek Datka'nın gelmesini bekledi. Alımbek Datka, düşünmeden itaat etmeyi kabul etmedi. Uzun-Ağaç yakınlarındaki sefer başarısızlıkla sonuçlanınca Kanat Şah'ın düşüncesizce başlattığı savaşı eleştirdi ve Rusların topçu birlikleriyle birlikte savaşmayı reddetti. Bunun üzerine ihanetle suçlandı ve Gulço'ya çekildi. Oş bölgesindeki Alay'da bulunan Gulço'da Kurmancan Datka onu tehlikeye karşı uyardı. Aynı zamanda Kırgızlar arasındaki nüfuzunun ve saygınlığının hâlâ güçlü olduğunu belirtti.

Alımbek Datka'nın Ölümü Alımbek Datka, sabah namazının ardından abdest aldığı sırada Çoton tarafından öldürüldü. Ruslarla gizli ilişkiler kurduğu şüphesiyle suçlanıyordu. Herhangi bir yargılama yapılmadan öldürüldü; saray yönetiminde yalnızca şüphe bile bir kişinin hayatına mal olabiliyordu. Malla Han'ın ölümünden sonra Alymkul yönetimi ele geçirdi ve çocuk yaştaki Sultan Seyid Han'ı tahta çıkararak ülkeyi onun adına yönetmeye başladı. Alımbek Datka'nın ölüm haberi Kurmancan Datka'ya ulaştığında, yas çadırı kurdu ve siyah bayrak astı. Oğlunun ölümünün yasını açıkça tuttu, ancak boyun eğmedi. Yaşadığı acıyı sessiz bir direnişe dönüştürdü.

Kurmancan Datka'nın Kararı Alımbek Datka'nın ölümünden sonra bölgede şiddet giderek yayıldı. Kuzeydeki bazı liderlerin Ruslardan koruma istemesi, Rusların bölgedeki ilerleyişini kolaylaştırdı ve 1876'da Hokand Hanlığı'nın yıkılmasına kadar uzanan süreci hızlandırdı. İdamlar ve sürgünler artarken Abdılada Bek de ülke dışına kaçtı. Rus İmparatorluğu bölgedeki denetimini giderek güçlendirdi.

Daha fazla kan dökülmesini önlemek isteyen Kurmancan Datka, Mihail Skobelev ile görüşmelere başladı. Yapılan anlaşmayla direniş sona erdi ve bölge Rus İmparatorluğu'nun yönetimi altına girdi. Buna karşılık halkın dinine ve geleneklerine saygı gösterileceği konusunda güvence verildi. Kurmancan Datka, anlaşmayı gümüş mührüyle onayladı.

Kurmancan Datka'nın Hayatının Son Dönemi

Tahtsız Yargıç Herhangi bir resmî görev üstlenmemesine rağmen Kurmancan Datka, halk arasında tahtsız bir yargıç olarak saygınlığını korudu. Toprak, başlık parası, kan bedeli ve onurla ilgili anlaşmazlıklar hâlâ onun önüne getiriliyordu. Yetkililer de halkın bu tür sorunları çözmek için ona başvurmasına izin veriyordu. Kurmancan Datka insanları sabırla dinliyor, geleneklere ve inançlara göre karar veriyor, cezalandırmak yerine uzlaşma sağlamaya çalışıyordu.

Uzun bir yolculuğun ardından Alay Vadisi'ndeki yazlığına ulaşan insanlar, kendisiyle görüşmek veya hayır duasını almak için misafir çadırlarında bekliyordu. Kurmancan Datka çadıra girdiğinde, yaşlanmış ve güçten

düşmüş olmasına rağmen otoritesini hâlâ koruyordu. Herkes sessizleşiyordu. Fazla konuşmasına gerek kalmadan, vereceği kararın öfkeyi yatıştırabileceği, kan dökülmesini önleyebileceği ve insanların hayatını etkileyebileceği biliniyordu.

Son Günleri Kurmancan Datka hastalığını yaşlılığın doğal bir sonucu olarak görüyor ve doktora görünmek istemiyordu. Oğlu Maamıtbek'e aile içinde huzuru korumasını ve toplum içinde sorun çıkaracak davranışlardan kaçınmasını söyledi. Bir gece rahmetli eşi Alimbek Datka'yı rüyasında gördü. Bunu bir işaret olarak kabul eden Kurmancan Datka, son yolculuğuna hazırlanmaya başladı. Hayatını gözden geçirirken, sıradan bir aileden çıkıp önemli toplumsal kararlarda söz sahibi oluşunu hatırladı. O dönemde verdiği kararların gerekli olduğuna inanıyordu. Yakınları ve halktan insanlar kendisinden öğüt ve hayır duası almak için onu ziyaret etmeyi sürdürdü. Kurmancan Datka ise sakinliğini koruyor ve bu dünyadan huzur içinde ayrılmaya hazır olduğunu hissediyordu.

Son Vasiyeti Ölümünün yaklaştığını hisseden Kurmancan Datka, çocuklarını ve torunlarını yanına çağırarak son vasiyetini söyledi. Onlara birlik içinde yaşamalarını, halka hizmet etmelerini ve şiddet yerine adaleti gözetmelerini öğütledi. Sözleri, hayatı boyunca yaşadığı zorlukların ve edindiği tecrübelerin izlerini taşıyordu. Kurmancan Datka sakin bir şekilde konuştu ve ölümden korkmadığını gösterdi. Hayatın sona ermesini doğal karşılıyordu. Ailesi için bu son sözleri, gelecek kuşaklara bıraktığı bir miras ve öğüt oldu.

Son Yolculuğu ve Ardında Bıraktıkları Kurmancan Datka son anlarında, hayatı boyunca kendisine eşlik eden sembolik koruyucusu "kızıl kaplanı" hatırladı. Çocuklarına, karşılarına çıkarsa ondan korkmamalarını söyledi. Dualar okunduktan sonra Kurmancan Datka huzur içinde hayatını kaybetti. Ölümü bütün halk için büyük bir kayıp oldu. Yas tutan insanlar çadırını doldurdu ve onu son kez onurlandırmak için büyük bir kalabalık toplandı. Rus yetkilileri de ona duydukları saygıyı dile getirdi. Büyük bir saygıyla defnedildi. Kurmancan Datka, yalnızca bir anne olarak değil, halkın önderi olarak da hatırlandı.

Toktogul

Komuz Ustası Niyazalı, geleneksel üç telli çalgı olan komuzun usta sanatçılarından biriydi. Komuzla çalınan ve *kuu* adı verilen ezgileri büyük bir ustalikle icra eder, aynı zamanda bu türde besteler yapardı. Bir gün ünlü genç akın Toktogul, arkadaşı Toro ile birlikte Niyazalı'nın yanına geldi. Niyazalı, komuzunu dikkatle akort ediyor, her telin sesini tek tek dinleyerek aradığı doğru sesi bulmaya çalışıyordu. Toktogul'u ilk gördüğü anda onun müzik yeteneğinin ve güçlü müzik kulağının farkına vardı. Birlikte çalmaya başladıklarında ezgiler birbirine uyum içinde karıştı. Usta ile genç sanatçı arasındaki yakınlık daha ilk karşılaşmada kendini gösterdi.

Sanat ve Yazgı Üzerine Dersler Daha sonra Niyazalı, sanatçıların hayatının kolay olmadığından söz etti. Müzik ve şiirin her gün çalışılmadığında zamanla unutulacağını anlattı. Geçmişin büyük ustalarından bahsederek Toktogul'a sanatın inceliklerini ve anlamını kavramasında yol gösterdi.

Bir süre sonra Toktogul, felsefi nitelikteki *Dört Sanat* şiirleriyle tanınan ünlü şair Cenicok'la karşılaştı. Toktogul onu dikkatle dinledi ve gerçek bir sanatçının adaleti, halkı ve ahlaki dengeyi savunması gerektiğini öğrendi. Cenicok da Toktogul'un yeteneğini, samimiyetini ve söylediklerine olan inancını fark etti. Bu karşılaşmalar Toktogul'un sanat anlayışını ve geleceğini şekillendirdi. Toktogul, şarkıları, şiirleri ve komuzun kadim sesi aracılığıyla gerçeğe ve halka hizmet etme düşüncesine daha da bağlandı.

Toktogul İçin Evlilik Teklifi Ünlü doğaçlama şairi Cenicok, yetenekli genç şair Toktogul'un geleceğini düşünerek yerel yönetici Suvan Boluş'un evine gitti. Toktogul'un olağanüstü yeteneğinden, zekâsından ve dürüst kişiliğinden söz etti. Ardından Suvan'ın kızı Alımkan'ı Toktogul'la evlendirmeyi teklif etti. Cenicok'a göre bir insanın gerçek değeri makamında ya da toplumsal konumunda değil, karakterinde ve sanatında yatıyordu. Suvan ise bu teklifi hakaret saydı. Toktogul'u değersiz bir yetim ve şarkıcı olarak gördüğü için kızına layık bulmadı. Cenicok onunla tartışmaya girmede. Eşi Köksül ile birlikte sessizce evden ayrıldı. Karşısındaki kişi Toktogul'un değerini kabul etmese de Cenicok kendi onurunu korudu.

Alacakaranlıkta Suçlama Alımkan'ın babası evliliklerine karşı çıkınca Toktogul, Alımkan'la kaçmaya karar verdi. Kan dökülmesini önlemek için sessizce Niyazalı'dan yardım istedi. Ancak Ak-Col ovasında Osmonbek Boluş çıkageldi ve evi adeta bir mahkemeye çevirdi. Yanındaki adamlara insanların ağzlarını

koklatıp hayvan çalmakla suçladı. Başta gülüşmelere yol açan bu durum kısa sürede tehditlere dönüştü. Atlara el konuldu, bazıları kesildi. Daha sonra Toktogul da çağrıldı. Uğradığı hakaretlere karşı sessiz kaldı. Niyazalı ise başını eğerek suçlu üstlendi. Daha ağır bir cezaya çarptırılmamak için gücün karşısında uğradığı aşağılanmaya katlandı.

Çeyiz ve Sessiz Gözyaşları Düğünden önce Alımkan'ın çeyizi geleneklere göre hazırlandı. Çeyize bir çadır, yatak takımları, hayvanlar ve çeşitli hediyeler konuldu. Dualar okunup hayır dilekleri edildikten sonra Alımkan gelin çadırına götürüldü.

Çadırdaki yalnız kaldığında sessizce ağlamaya başladı. Akıllı Toktogul'daydı. Ondan hiçbir haber gelmiyordu ve umutları giderek tükeniyordu. Annesi ona aile onurundan, geleneklerden ve sahip oldukları varlıktan söz ederek teselli etmeye çalıştı, fakat Alımkan annesini dinlemiyordu.

Babası Suvan içeri girip kızının gözyaşlarını görünce öfkelenildi. Alımkan'dan bir itiraf alamayınca, bu yasak aşka zor kullanarak son vermeye ve otoritesini göstermek için kızını hemen başka bir yere göndermeye karar verdi.

Onları Kurtaran Ezgi İki müzisyen gece boyunca Osmonbek Boluş'u memnun etmek için art arda ezgiler çaldı. Osmonbek Boluş ise yarı uykulu hâlde söyleniyor, horluyor ve müzik her kesildiğinde birden bağıırıyordu.

Şafak söktüğünde yorgunluktan bitkin düşen Niyazalı, basit ve neşeli bir ezgi çalmaya başladı. Ezgi kara bir keçi anlatıyordu. Osmonbek Boluş birden gülmeye başladı ve ezgiyi beğendiğini söyledi. Müzisyenler rahat bir nefes aldı. Basit, hatta çocukça sayılabilecek bu ezgi, onların cezalandırılmasını ve zorla çalıştırılmasını önlemişti.

Çalgılarını alıp köyden ayrıldılar. Çevredekilerin alaylarına rağmen, böylesine basit ve şakacı bir ezginin kaderlerini değiştirmiş olmasına kendileri de şaşırıyordu.

Düğün Çağırısı Akşam vadinin üzerine çökerken düğün borusunun sesi köyden köye yayıldı ve herkesi büyük ceviz ağacının altında toplanmaya çağırdı. Halılar serildi, kandiller yakıldı. Yaşlılar kendilerine ayrılan yerlere otururken, alanda kahkahalar ve düğün telaşı başladı.

Damat, sakın ve vakur bir şekilde geldi. Önünden şekerler ve bozuk paralar saçıldı. Kısa süre sonra gelin, beyaz duvak içinde, gözlerini yere indirmiş hâlde getirildi. Şarkılar onun soyunu ve güzelliğini överken, bütün topluluğun önünde evlilik için iyi dileklerde bulunuldu.

Ancak müziğin ve düğün neşesinin altında gelinin sessizliği sürüyordu. Sanki kalbi düğünde çalınan ezgilere değil, bu kutlamanın çok uzağında başka bir ezgiye kulak veriyordu.

Toktogul'un Ezgisi Kalabalığın en coşkulu olduğu sırada genç şarkıcı Toktogul komuzunu alıp öne çıktı. Onu görenler yavaş yavaş sustu. Toktogul neşeli bir övgü ezgisi yerine hüznü ve ağır bir ezgi çalmaya başladı. Acısını açıkça anlatmadı, ama herkes ne hissettiğini anladı. Ezgisinde kavuşamayan bir aşktan, kaderin önüne çıkardığı engellerden ve susmak zorunda kalan yüreklerden söz ediyordu.

Gelin duvağını kaldırmadı, ama sessizliği daha da derinleşti. Toktogul kendi acısını dile getirirken bile gelinin onurunu korumaya özen gösterdi.

Buranın-Beli Geçidinde Veda Buranın-Beli Geçidi'ne geldiklerinde Toktogul attan indi ve bir kez geriye baktı. Yüzündeki hüznü gizleyemiyordu. Gücü tükenmişti; çimenlerin üzerine çöktü. Ne konuşacak ne de şaka yapacak hâli vardı. Şafak söktüğünde sessizce vedalaştılar. Toktogul yoluna tek başına devam etti; gözyaşları durmadan akıyordu. İçinde tek bir soru dönüp duruyordu: Yoksulluk, cömert bir insanın yüreğini susturur mu?

Zenginlik onun aşkına engel olmuş, şiddet ise adaletin önünü kesmişti. Ne kadar kabullenebiliyor ne de ona karşı koyabiliyordu. Bu yüzden uğradığı haksızlıkları ezgileriyle dile getirdi. O kış hastalandı. Çektiği sıkıntıları yalnızca annesi Burma ve arkadaşı Toro biliyordu.

Toktogul Halkın Arasında Bahar geldiğinde Toro, Toktogul'u yeniden yola çıkmaya ikna etti. Sarı Usta köyünde atının üzerinde şarkılar söylemeye başladı. Adaletten ve yerel yöneticilerin halka yaptığı baskılardan söz eden ezgileriyle gece boyunca kalabalıkları çevresinde topladı.

Kısa süre sonra, geniş bir bölgede söz sahibi olan güçlü Boluş Dıykanbay'ın büyük çadırına çağrıldı. On iki kanatlı geniş çadırın içinde yalnızca zengin ve yüksek mevkili kişiler, belirli bir düzene göre oturuyordu. Toktogul'u karşılamak için kimse ayağa kalkmadı. Bu sessizlik, onun diğerlerinden daha aşağı bir konumda

görüldüğünü açıkça gösteriyordu. Toktogul kendisine yapılan saygısızlığı fark etti, ancak itiraz etmedi. Komuzunu eline aldı ve karşısındaki güce ezgileriyle cevap vermeyi seçti.

Şarkı ve Karşılaşma Toktogul'un söylediği ezgide toprak, halk ve geçmiş kuşaklardan miras kalan eski gelenekler övülüyordu. Dizelerinde kişisel güçten çok halkın ortak değerlerine yer veriyordu. Dinleyenler dikkat kesildi; Dıykanbay bile ezgiyi beğendiğini belli etti.

Tam bu sırada, zenginlerin yanında yer alan şarkıcı Arzımat, alaycı sözlerle Toktogul'un ezgisini yarıda kesti. Toktogul'u yoksul, kimsesiz ve önemsiz olmakla suçlarken kendi hamisini övüyordu. Toktogul ise sakinliğini koruyarak ezgiyle karşılık verdi. Zenginliğin ve makamın geçici olduğunu, insanın onurunun ve halkın saygısının ise kalıcı olduğunu söyledi. Atışma, kimsenin Toktogul'un sözlerine açıkça karşı çıkarması üzerine sessizlik içinde sona erdi.

Reddediş ve Direniş Ziyafetten sonra Dıykanbay, Toktogul'u kendi köyüne yerleşmeye ve himayesi altında yaşamaya davet etti. Toktogul bu teklifin kendisini başkasına bağımlı hâle getireceğini ve özgürlüğünü kısıtlayacağını anladı ve teklifi reddetti. Kısa süre sonra onu zorla götürmek üzere bir adam geldi. Orada bulunan halk hemen tepki gösterdi; bağırarak adama taş attı. Halkın hep birlikte karşı koyduğunu gören adam geri çekildi. Toktogul bunun üzerine yeniden ezgi söylemeye başladı. Bu kez birlik ve cesareten söz etti. Haksızlığın ancak korkunun insanları birbirinden ayırmasıyla güç kazandığını, halk birlik olduğunda ise geri çekilmek zorunda kaldığını anlattı.

Sade Bir Düşün Toktogul'un annesi Burma'nın yakın akrabalarından biri, büyümüş kızıyla birlikte onları ziyarete geldi. Ayrılmaya hazırlanırken Burma, kızı bir süre yanında tutmak istediğini söyledi. Aklından onu Toktogul'la evlendirmek geçiyordu. Toktogul annesinin niyetini anladı, ancak ona yumuşak bir dille biraz beklemesini söyledi. Kızın hakkında dedikodu çıkmasını ve insanların diline düşmesini istemiyordu. Her şeyi geleneklere uygun ve saygılı bir şekilde yapacaklarına söz verdi. Kızın adı Totuya'ydı. Sakin, güzel ve iyi huylu bir genç kızdı. Burma sevinçten ağladı ve bu evliliği kabul etti. Bir ay sonra Toktogul arkadaşlarıyla birlikte geri döndü. Küçük ama neşeli bir düşün yaptılar. Toktogul üç gün boyunca şarkılar söyledi ve Totuya'yı törelere uygun biçimde kendi evine getirdi.

Boşa Çıkan Seçim Yerel seçimlere üç gün kala geniş ovada çadırlar kurulmaya başladı. Birbirine rakip iki grup hediyeler hazırlayıp konukları beklerken, bölge yöneticisi için de beyaz bir çadır kuruldu. İnsanlar her taraftan akın akın geliyordu. Gruplardan biri geçmişten kalan güce ve miras yoluyla sürdürülen yöneticiliğe güveniyor, diğeri ise adil bir seçim yapılmasını umuyordu. Toktogul şarkı söyleyerek geldiğinde kalabalık hareketlendi. Adaletli yöneticileri öven Toktogul, açgözlü yöneticilerin yaptıklarını da açıkça dile getirdi. Kimi onu alkışladı, kimi küfretti, ama Toktogul söylemekten vazgeçmedi. Bir süre sonra taşlar atılmaya başladı, öfke büyüdü ve kavga çıktı. Seçim iptal edildi. Ancak daha sonra yolsuzluk yapan kişi yine seçimi kazandı. Halk bir kez daha aynı soruyu sordu: Adalet nerede?

Toktogul'un Tutuklanması

Şarkı ve Uyarı Toktogul, yetenekli bir şarkıcı olarak tanıtıldı. Biraz tedirgin bir şekilde komuzunu eline alıp adaletten, yoksulluktan ve halkın çektiği sıkıntılardan söz eden bir ezgi söyledi. Söyledikleri çadırdaki herkesi etkiledi. Kurmancan Datka onu dikkatle dinledikten sonra temkinli bir şekilde konuştu. Adaletin aranması gerektiğini, ancak bunun düşünmeden yapılmaması gerektiğini söyledi. Öfkenin kan dökülmesine yol açabileceğini, kendilerini lider olarak gösteren bazı kişilerin ise yoksul halkı kolayca kandırabileceğini hatırlattı. Toktogul bunu anladı: Ezgiyle gerçeği söylemek, beraberinde tehlikeyi ve sorumluluğu da getiriyordu.

Andıcan Ayaklanması Kutsal bir dinî mücadele başlatılması çağrısı kısa sürede halk arasında yayıldı. Dinî önder Eşen, büyük bir güvenle konuşuyor ve silaha ihtiyaç olmadan zafer kazanacaklarını söylüyordu. Ona inananların sayısı giderek arttı. Heyecan, temkinin yerini aldı; yüksek sesle okunan dualar ve ilahiler arasında kuşklar da sustu.

Geceleyin küçük bir kalabalık, yalnızca söylenenlere güvenerek askerlerin bulunduğu kampa doğru ilerledi. Ancak karşılarında silahların ateşi vardı. Büyük bir panik başladı. İnsanlar yere serildi, bazıları kaçtı. Adalet ve zafer vaatleri kan ve kargaşa içinde yok oldu. Sabah olduğunda umutlar da tükenmişti. Eşen ortadan

kaybolmuş, onun peşinden gidenler ise geride kayıplar, korku ve acı bir gerçekle kalmıştı: Körü körüne inanmak insanı felakete sürükleyebilirdi.

Yaylada Tutuklanması Yazın en sıcak günlerinde Arym yaylası her zamanki sakinliğini koruyordu. Birden atlılar kampa girdi. Aralarında Kerimbay Boluş'un komutasındaki Rus askerleri de vardı. Kısa sürede ortalığı panik sardı. Toktogul hiçbir açıklama yapılmadan yakalandı ve Andican Ayaklanması'na katılmakla suçlandı. Ellerini bağlayıp onu bir ata bindirdiler. Toktogul diremedi. Annesi oğlunu korumaya çalışırken yere düşürüldü. Eşi ve çocuğu ise çaresizlik içinde ağlıyordu. Toktogul Ak-Çiy kalesine götürüldü. Geceyi burada geçirirken, dışarıda toplanan kalabalığın ona cesaret veren sözlerini duydu. Sabah olduğunda onu Andican'a götürmek üzere arabalar yola çıktı. Toktogul, annesini teselli etmek için giderken bir ezgi söyledi. Halk ise gözyaşları içinde onu izliyordu. Toktogul'un sürgün yolu, onların gözleri önünde böyle başladı.

Toktogul'a Yöneltilen Suçlamalar Kerimbay öfke içindeydi. "Bizim de aklımız var, biz de insanız" demeye cesaret eden sıradan halkı bütün sorunların kaynağı olarak görüyordu. Ona göre adalet isteyen herkes Çarlık Rusyası'nın düşmanıydı. Yerel yöneticiler de bu anlayışa destek veriyor, güçlü ve sözünü sakınmayan köylüleri tutuklayarak onları isyan etmekle suçluyordu. Sorgular ağır ve bitmek bilmiyordu. Korku ve baskı altında insanlardan zorla itiraflar alınıyordu. Toktogul sorguya çekildiğinde ise sakinliğini korudu. Herhangi bir isyana katılmadığını, yalnızca zalim yerel yöneticilere karşı adalet aradığını söyledi. Onun açık ve dürüst sözleri soruşturmayı yürüten kişiyi kaygılandırdı. Toktogul'un sesi halka ulaşıyor, bu da onu herhangi bir vaizden daha tehlikeli hâle getiriyordu.

Kurmancan Datka'nın Adalet İçin Çabası Tutuklamalar ve haksızlıklar karşısında kaygılanan Kurmancan Datka, doğrudan Baron Vrevski ile görüşmek için Fergana Vadisi'ni aşarak Taşkent'e gitti. Suç işlemedikleri hâlde insanların cezalandırılmasını önlemek istiyordu.

Vali onu saygılı bir şekilde karşıladı, ancak Rus İmparatorluğu yönetimi altında uygulanan sert baskıyı "gerekli düzen" olarak savundu. Kurmancan Datka adalet istedi ve bu acımasızlığın halklar arasında uzun süre silinmeyecek bir düşmanlık yaratacağı konusunda uyardı. Ancak sözleri dikkate alınmadı. Görüşmeden ayrılırken Kurmancan Datka, adalet adına verilen sözlerin boş olduğunu ve yönetimin gerçeğe değil itaate önem verdiğini anladı.

Haksızlık Yılları 1890'ların başında Kırgız toplumu imparatorluk yönetimi altında ağır bir haksızlık dönemi yaşıyordu. Uzak bölgelerden getirilen yerleşimciler için topraklar ayrılırken, yerli halk topraklarını, haklarını ve onurunu kaybediyordu. Yetkililer toplumu "efendiler" ve "tebaa" olarak ikiye ayırıyor, böylece korku ve sessizlik giderek yayılıyordu. Böyle bir ortamda adaleti açıkça savunan herkes tehdit olarak görülüyordu. Toktogul da bu kişilerden biri hâline geldi. Şiirleriyle halkın çektiği sıkıntıları dile getiriyor, açgözlü yerel yöneticilerin yaptıklarını açıkça ortaya koyuyordu. Bu nedenle hakkında asılsız suçlamalar ileri sürüldü ve Toktogul hapse atıldı.

Toktogul'un Sürgün Yolu Baskılara rağmen Toktogul vicdanından vazgeçmedi. Özgürlüğüne karşılık sadakat göstermesi yönündeki teklifleri kabul etmedi. Güvenliğini değil, halkın yanında olmayı seçti.

Aynı sırada yaşlı Kurmancan Datka, adalet aramak için uzun bir yolculuğa çıktı. Haksız yere cezalandırılan insanların durumunu anlatmak ve adalet istemek üzere yetkililere başvurdu. Karar açıklandığında Toktogul'un ölüm cezası yerine on iki yıl Sibiry'a sürgününe gönderilmesine karar verildi ve bu karar bir merhamet olarak sunuldu. Şafak vakti elleri zincirlendi. Toktogul, sürgüne gönderildiğini anladı. Ancak daha o anda zihninde yeni sözler şekillenmeye başlamıştı. Bu sözlerde acısı, onuru ve yaşadıkları vardı.

Sürgünde Yazılan Ezgiler Hapiste ve sürgün yolunda Toktogul'un düşünceleri ezgilere dönüştü. Karanlık, zincirler ve gardiyanların hakaretleri onun sesini susturamadı. Dünyanın tersine döndüğü, adaletin ayaklar altına alındığı ve suçsuz insanların cezalandırıldığı bir düzeni anlattı.

Bunun yanında değişimden de söz etti. Gecenin ardından sabahın, kışın ardından baharın geleceğini söyledi. Söyledikleri yalnızca kendi acısını değil, geride bıraktığı halkın yaşadığı sıkıntıları da dile getiriyordu. Toktogul ezgileriyle söylemeye devam etti.

Karasakal ve İkinci Eşi Şarapat

Genç Eşin İç Çatışması Şarapat, varlıklı bir ailenin genç ikinci eşi idi. Tokol olarak yaşadığı bu evde rahat ve bolluk içinde olmasına rağmen kendini yalnız hissediyordu. Yaşlı bir adamla evlenmişti. Karasakal zaman zaman ona iyi davranırsa da Şarapat bu evlilikte gerçek bir mutluluk bulamıyordu. Diğer eşinin kıskançlığı ve onu aşağılaması ise sıkıntısını daha da artırıyordu. Ay ışığının altında geçirdiği sessiz gecelerde Şarapat gençliğini, sevgiyi ve özgürlüğü düşünüyordu. Aklına güçlü ve özgür bir adam olan Aman geliyordu. Geceleri rüyasında Aman'la karşılaşılıyor ve onunla birlikte olduğu anlarda kısa süreli bir mutluluk yaşıyordu. Ancak uyandığında yeniden hüznü kapılıyordu. İçinde sakladığı bu özlem zamanla kocası Karasakal'ın da dikkatini çekmeye başladı. Evde kuşku arttı, kırılgan olan huzur bozuldu ve Şarapat'ın gizli duyguları giderek daha büyük bir tehlikeye dönüştü.

Nehir ve Güçlü Adam İlkbaharın başlarında köylüler, taşan nehrin sulama kanalını tehdit ettiği geniş bir vadide toplandı. Su yeniden kanalına dönmezse tarlalar kuruyacak ve hayat zorlaşacaktı. Herkes birlikte çalışıyordu, ancak nehrin gücü karşısında çabaları yetersiz kalıyordu. Güçlü ve genç bir adam olan Aman, coşkun nehre cesurca atladı. Akıntıyla mücadele ederek taşları yerleştirmeye çalıştı. Köylüler onun gücüne ve cesaretine hayran kaldı. Varlıklı bir adam olan Karasakal ise Aman'ın gördüğü ilgiyi kıskandı ve onun gücünden korktu. Adamları Aman'a saldırdı. Aman kendini savundu ve mücadele sırasında Karasakal'ı nehre attı. Ancak kısa süre sonra onu sudan çıkararak hayatını kurtardı. Halkın sessiz kalması ve kendisine destek olmaması Aman'ı hayal kırıklığına uğrattı. Bunun üzerine oradan tek başına ayrıldı.

Karasakal ve Sahte Dindarlık Karasakal, insanları korkutup kandırarak zengin olmuştu. Buna rağmen kendisine "hacı" denmesini istiyor ve bu unvanı yaptıklarını haklı göstermek için kullanıyordu. Mekke'ye yaptığı hac yolculuğunun ardında gerçek bir inançtan çok, insanların saygısını ve toplumdaki itibarını kazanma isteği vardı. Yolculuk sırasında ağır bir şekilde hastalandı. Hizmetkârı Momun onunla ilgilendi, onu taşıdı ve su bulup getirdi. Ölümün yaklaştığını düşündüğü sırada Karasakal, altınlarının başkalarının eline geçmesini önlemek için onları yuttu. İyileştikten sonra altınlarını yeniden çıkardı. Karasakal'ın bu davranışları, servetine olan düşkünlüğünü ve dindarlığının gerçekte nasıl olduğunu ortaya koydu.

Momun'un Yaşadıkları ve Onurunun Kırılması Momun, Karasakal'ın ikiyüzlülüğüne tanık oldukça insanlardaki iyiliğe olan inancını yavaş yavaş kaybetti. Mekke'de bile sahte dindarlıkla, hırsızlıkla ve açgözlülükle karşılaştı. Gördükleri onun hayal kırıklığını daha da artırdı. Karasakal, hacdan döndüğünde "hacı" olarak saygıyla karşılandı, Momun ise yoksul ve güçsüz yaşamaya devam etti.

Bir süre sonra Karasakal, dört altınlık borcunu bahane ederek Momun'u ömür boyu kendisine bağladı. Yoksulluktan kurtulamayan Momun, tek kızı Şarapat'ı Karasakal'a ikinci eş olarak vermek zorunda kaldı.

Aman'ın Çıkmazı Bir zamanlar güçlü ve insanlara güvenen Aman, uğradığı ihanetler ve gördüğü şiddet yüzünden zamanla sertleşti. Bir gün kumar oynayanların bir kadını ortaya koyarak bahse girmelerini engelledi. Bunun üzerine Karasakal'ın adamları onun peşine düştü. Aman'ı dövdüler ve diri diri toprağa gömdüler. Ancak Aman bir şekilde kurtulmayı başardı. Yakıp'ın evine sığındı; burada gizlice saklandı ve yaraları iyileşene kadar bakım gördü. Gücünü yeniden kazandığında geceleyin Karasakal'ın etrafı surlarla çevrili evine gitti. Karasakal'ı Şarapat'ın yanında uyurken buldu. Kendisini öldürtmeye çalışmakla suçladığı Karasakal'a saldırdı ve onu döverek neredeyse öldürüyordu. Ancak Şarapat'ın yalvarması üzerine elini durdurdu. Aman intikam almadan oradan ayrıldı ve nereye gideceğini bilmeden yoluna devam etti.

Toktogul'un Memlekete Dönüşü Yıllar süren hapis hayatından sonra Toktogul memleketine döndüğünde hayatının geride bıraktığı gibi olmadığını gördü. Kendisi için yıllarca bekleyen küçük oğlu ölmüş, karısı da geçim sıkıntısı nedeniyle yeniden evlenmişti. Eve girdiğinde karşılaştığı boşluk, yaşananların acısını daha da belirginleştirdi.

Toktogul oğlunun mezarına gitti ve bir süre sessizce başında durdu. Ardından komuzunu eline aldı. İlk başta tellere çekinerek dokundu; sanki uzun zamandır susturduğu kendi sesini yeniden arıyordu. Sonra yavaş yavaş söylemeye başladı. Ezgisinde acısı, pişmanlığı ve geçmişin hatıraları vardı. O günden sonra türkü söylemek, onun için hem acısını dile getirmenin hem yasını tutmanın hem de hayata devam etmenin yolu oldu.

Türküleriyle Yeniden Halkın Arasında Bir süreliğine kaçak olduğunu unutan Toktogul, memleketine ulaştığında yeniden açıkça türkü söylemeye başladı. Sesi nerede duyulsa insanlar çevresinde toplanıyor, onu saygıyla karşılıyordu. Halkın ilgisi ve sevgisi, yıllarca çektiği sıkıntıların ardından yaralı gönlüne iyi geldi. Yıllardır bildiği yollarda yürürken uzun zaman sonra ilk kez huzur hissetti. Bir gece Kseniy adlı yaşlı bir Rus'un yanında kaldıktan sonra evine döndü. Kerimbay geldiğinde kaçmadı. İkisi sürgün yılları ve yaşadıkları sıkıntılar hakkında sakın bir şekilde konuştular. Kerimbay, halkın tepkisinden çekindiği için olanları kimseye söylemeyeceğine söz verdi. Toktogul böylece kendi memleketinde kalmaya devam etti.

Toktogul Niyazalı'nın Yanında Niyazalı memleketine döndüğünde genç eşi Karaçaç onu karşıladı. Bir gün komuzunun yerinin değiştirildiğini ve yeniden akort edildiğini fark etti. Karaçaç, yorgun bir yabancıнын komuzu eline alıp akort ettiğini söyledi. Niyazalı bunun Toktogul olduğunu anlayınca hemen dışarı çıktı. Yolda ona yetişip Toktogul'u evine götürdü. Başına bir kötülük gelmemesi için kurban kestirdi ve onun söylediklerini dikkatle dinledi. Toktogul daha sonra köy köy dolaşp türkü söylemeye devam etti. Ancak bir süre sonra Osmonbek'in oğlu Jumanalı tarafından tutuklanmak istendi. Köylüler daha önce onu korumuş olsa da askerler gece yeniden geldiler, Toktogul'u yakaladılar ve resmî emir üzerine Namangan'daki hapishaneye götürdüler.

Toktogul'un Serbest Bırakılması Toktogul'un yeniden hapse atılması halkı kaygılandırdı. Onun bir kez daha hapishane şartlarına dayanamayacağından korkan Ketmen-Töbö ve Aksı bölgelerinin ileri gelenleri yetkililere dilekçeler gönderdiler. Cenicok ve Niyazalı'nın da aralarında bulunduğu tanınmış şairler köyleri dolaşarak türküler söylediler ve Toktogul için para topladılar. Sonbaharda dilekçe ve toplanan para Yusuf aracılığıyla Namangan'a götürülerek yetkililere sunuldu. Başvuru kabul edildi ve Toktogul serbest bırakıldı. Hapishaneden çıktığında oldukça güçsüzdü, ancak artık özgürdü. Evine gönderilmeden önce halka türküler söyleyerek teşekkür etti.

Beklenmedik Karşılaşma Toktogul, sonbaharda küçük bir konaklama yerine geldi. Köydekiler onu büyük yurda davet etti. İçeride bir kadın ona başköşeyi gösterdi. Toktogul, karşısındaki kadının yıllar önce kaybettiği sevgisi Alımkan olduğunu hemen tanıdı. İkisi sakın bir şekilde selamlaştı. Sofra kuruldu, çay ikram edildi, ancak Toktogul fazla bir şey yemedi ve sessiz kaldı. Alımkan, onun tutuklanıp sürgüne gönderildiğini duyduğunu, yaşananlardan haberdar olduğunu, ancak o sırada ona yardım edemediğini söyledi. Alımkan, Toktogul'u saygın bir konuk olarak ağırladı. Yakındaki köylerden insanları da çağırarak büyük bir toplantı düzenledi. Yurt insanlarla dolduğunda ve kafesleri açıldığında Toktogul komuzunu eline aldı. Ardından Olcobay ile Kişimcan'ın eski aşk hikâyesini anlatan ezgiyi söylemeye başladı.

Toktogul'un Söylediği Ezgi:

Kırmızı kadife, ipek giyip gösteriş yapmadık,
Hayatın güzel günlerinde gönlümüzce eğlenmedik.
Bir hırsız gelip mutlu günlerimizi çaldı,
Genç ömürler yarıda kaldı, paramparça oldu.

Kırmızı kadife, ipek giyip gururlanmadık,
Gönlümüzde onur varken neşemizi yaşayamadık.
Bir hırsız gelip değerli günlerimizi çaldı,
Gençliğimiz ayaklar altında ezildi.

Olcobay ile Kişimcan Destanı

Gizli Buluşmalar Olcobay ile Kişimcan, zenginliğin ve yoksulluğun, kavuşmanın ve ayrılığın ne anlama geldiğini henüz tam olarak bilmedikleri gençlik çağındaydılar. Bütün düşünceleri gençlik, seveda ve aşkla doluydu. Güzelliğiyle tanınan genç Kişimcan, sevgilisi Olcobay'la gizlice buluşuyordu. Küçük bir tarlakuşunu eğitmiş, onu sevgilisine haber göndermek ve buluşacakları yeri bildirmek için kullanıyordu. Birbirlerini derinden seven iki genç, aralarındaki bağın çevrelerindeki her türlü engelden daha güçlü olduğuna inanıyor ve birbirlerinden ayrı kalamayacaklarını düşünüyorlardı.

Bir gün zengin bir talip, büyük sürüleriyle çıkageldi. Kişimcan'ı zorla kendisine eş yapmak için hazırlıklar yapıyor, bir yandan da düğün şenliği düzenliyordu. Kişimcan'ın gözyaşlarına ise aldırmıyordu.

Tarlakuşunun Sırrı Başka çareleri kalmayınca Olcobay ile Kişimcan birlikte kaçtılar. İnsanlardan ve Tanrı'dan yardım umarak kendilerine güvenli bir yer aradılar. Eski törelere karşı geldikleri gerekçesiyle peşlerine adamlar salındı. Her yöne dağılan takipçiler uzun süre onları bulamadı. Bir süre sonra Kişimcan'ın eltisi evin üzerinde dönüp duran tarlakuşunu fark etti. Kuşun gizlice haber taşıdığını anlayınca onu yakaladı ve gençlerin nerede saklandığını söylemeye zorladı. Kişimcan'ın daha önce kendisini koruyup beslediğini hatırlayan kuş, sahibine ihanet etmedi. Buna öfkelenen kadın kuşa işkence etti; tüylerini yoldu ve onu ateşte yaktı. Kuş can verirken yalnızca “Çuk” diye öttü.

Çuk-Terek Pınarı'ndaki Son Takipçiler, kuşun son çıkardığı “Çuk” sesinden Çuk-Terek Pınarı'nı kastettiğini düşündüler. Gece boyunca at sürdüler ve sabaha karşı pınarın çevresini sardılar. Yorgun düşen Olcobay ile Kişimcan orada dinleniyordu. Olcobay'ı dövdüler, bir ağaca bağladılar ve öldürdüler. Kişimcan ise onun cansız bedeninin üzerine kapandı ve duyduğu acıya dayanamayarak hayatını kaybetti. İkisi yan yana gömüldü. İlkbahar geldiğinde mezarlarından iki filiz çıktı. Aralarından ise bir diken yükseldi. Filizler zamanla uzayıp kavak ağaçlarına dönüştü ve aralarındaki dikene rağmen dalları birbirine doğru eğilerek birleşti. Halk, ağaçların dallarından günde üç kez düşen çiy damlalarını iki sevgilinin gözyaşları olarak kabul etti.

Toktogul'un Hayata Dönüşü

Ayrılırken Sabah olduğunda insanlar yavaş yavaş dağıldı. Sabah çayından sonra yaşlı kadınlar bir araya geldi. Alımkan, Toktogul'un başına vaşak kürkünden yapılmış bir kalpak yerleştirerek ona dua etti. Ardından elleri titreyerek işli kuşağı Toktogul'un beline bağladı. Kuşağı dikerken içine pişmanlığını, acısını ve geride kalan gençliğinin renklerini işlediğini söyledi. Toktogul ona sessiz ve hüzünlü bir ezgiyle karşılık verdi. İkisi birbirlerine gerektiği gibi veda edemediler. Dışarıda Toktogul'un atı hazır bekliyordu. Alımkan gözleri yaşlarla dolu, sessizce duruyordu. Toktogul atına binip uzaklaşırken yüreğinde ağır bir yük taşıyordu. Sanki yalnızca Alımkan'dan değil, bütün bir hayatından ayrılıyordu. İçinde acıyla yeniden yola devam etme kararlılığı birbirine karışıyordu.

Toktogul'un Eve Dönüşü Toktogul'un serbest bırakıldığı ve memleketine dönmekte olduğu haberi kısa sürede yayıldı. Akrabaları ve köylüler onu karşılamak için toplandı. Toktogul, halkı bir ezgiyle selamladı ve memleketini sordu. Kalabalığın içinde annesini de sormaya çalıştı, ancak kimse ona cevap veremedi. Tam o sırada köpekler havlamaya başladı ve insanların gözleri doldu. Toktogul, kendisi hapisteyken annesinin öldüğünü anladı. Acıya dayanamayarak yere yığıldı. Ardından annesi için ağıt yaktı; onu göremediği, yanında olamadığı ve cenazesini kendi elleriyle kaldıramadığı için duyduğu acıyı dile getirdi. Yas günleri geçtikten sonra insanlar yavaş yavaş günlük hayatlarına döndü. Toktogul ise yalnız kaldı. Bir süre sonra çocuklar yanına gelmeye başladı. Toktogul onlarla komuz çalıyor, hikâyeler anlatıyor ve türküler söylüyordu.

Baysımak'ın Atı Bir gün Baysımak adlı genç bir adam Toktogul'u ziyarete geldi. Baysımak, Toktogul hapis-ten çıktıktan sonra onun *Kırgool* adlı eski destanını söylemesinin ardından kendisine en iyi yarış atlarından birini veren kişiydi. Bu kez Baysımak, başka bir bölgedeki insanların Toktogul'un türkülerinden duydukları memnuniyet üzerine topladıkları yirmi beş at ve sığırdan oluşan bir sürüyle geldi. Toktogul, hayvanların yöre halkı arasında dağıtılmasını istedi. Ancak kısa süre sonra akrabaları hayvanlar yüzünden tartışmaya başladı. Baysımak da verdiği atın değerini düşünerek onu vermiş olmasına pişman oldu. Toktogul bunu fark edince atı ona geri verdi. Toktogul'un kazancıyla geçinmeye alışmış akrabalarından biri bu duruma öfkelenildi. Toktogul ise sakin bir şekilde, bundan sonra köy köy dolaşacağını ve halkın arasında türkü söyleyerek yaşayacağını söyledi.

Halk Arasında Annesi için kırk günlük yasını tamamladıktan sonra Toktogul, onun ruhu için bir tay kestirdi ve Kur'an okuyup dua etti. Ardından Kırgızların yaşadığı toprakları dolaşmak üzere yola çıktı. O dönemde Kırgızlar büyük ölçüde göçebe bir hayat sürüyor, yasalarını, inançlarını, tarihlerini ve ahlaki değerlerini yazılı kaynaklardan çok sözlü gelenek yoluyla yaşıtıyordu. Şiirler, atasözleri ve destanlar geçmişten gelen bilgilerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlıyordu. Doğaçlama şiir söyleyen akınlar da halkın ortak hafızasını ve düşüncelerini yaşıtıyordu. Okuma yazma bilen Toktogul da bu sözlü geleneğin

içinde yetişmiş bir akın olarak halkın arasında dolaştı. Ezgilerinde adaleti, birliği ve baskıya karşı direnişi dile getirdi. Talas, Çüy, Isık-Köl, Narın ve Alay bölgelerini ve daha uzak yerleri dolaştı. Dağınık hâlde yaşayan boyları birliğe çağırdı. Daha sonra memleketine dönerek aile kurdu.

Türkistan'da Savaş Yılları

Cephe Gerisinde Çalışma Emri Savaş sırasında Rus İmparatorluğu, Türkistan halkından cephe gerisinde çalıştırılmak üzere erkeklerin toplanmasına karar verdi. Yetkililer bu uygulamayı Çar'a karşı yerine getirilmesi gereken bir görev olarak gösteriyordu. Aleksey Kuropatkin Oş'a geldiğinde, bölgenin zengin ileri gelenleri kararı desteklediklerini söylediler. Ancak hazırlanan listeler ortaya çıkınca gerçek durum anlaşıldı. Listelerde çoğunlukla yoksul ailelerin oğulları vardı; zenginlerin oğullarının adı ise listelerde yer almıyordu. Halkın öfkesi giderek büyüdü. Kalabalıktan itirazlar yükseldi, insanlar neden yalnızca yoksulların seçildiğini sormaya başladı. Ortalık kısa sürede karıştı. Kuropatkin, düzen yeniden sağlanmazsa sert önlemler alınacağını söyleyerek halka bir hafta süre verdi.

Acımat'ın Konuşması Olayların ardından Acımat adlı yaşlı bir adam kalabalığın karşısına çıktı. Bu emre karşı çıkılması hâlinde kan döküleceğini, zengin yoksul ayrımı yapılmadan herkesin bundan zarar göreceğini söyledi. Zenginlere ve boluşlara seslenerek kendi oğullarını da listelere yazdırmalarını istedi. Acımat'ın sözleri halkı sakinleştirdi. Eğitim görmüş bazı gençler de gönüllü olarak cephe gerisinde çalışmak üzere başvurdu. Bir haftanın sonunda seçilen erkekler istasyona götürüldü. Bu sırada Rusya'nın başkentinde yönetim değişmiş, iktidar Geçici Hükümetin eline geçmişti. Daha sonra Aleksandr Kerenskiy hükümetin başına geçti. Ancak Türkistan'daki sıkıntılar devam etti.

Aman'ın Yemin Etmesi Aman, namazdan sonra camiye girdiğinde cemaatin dikkatini çekti. Saygın imam Acımat onu yanına çağırdı. Sakin ama ciddi bir sesle, zor günlerin yaklaştığını ve halkın canını ve malını koruyacak cesur insanlara ihtiyaç duyulduğunu söyledi. Acımat, Aman'ın böyle bir güce sahip olduğuna inanıyordu. Kur'an'ı ellerine vererek geçmişteki hayatını geride bırakacağına ve bundan sonra doğru yoldan ayrılmayacağına yemin etmesini istedi.

Aman'ın elleri titredi. Kur'an üzerine yemin etti. Çevresinde dualar okunurken kendini yeniden topladı. Ardından atına binerek yeni bir hayata başlamak üzere yola çıktı.

Ak-Çiy Pazarında Yeni Yönetim Kar hafif hafif yağarken insanlar küçük Ak-Çiy pazarında toplanmıştı. Tüccarlar tartışıyor, hayvanların sesleri çevreye yayılıyor, pazar her zamanki gibi hareketli görünüyordu. Birden Toktogul, İvan Babiç ve bir grup yoksul köylüyle birlikte pazara geldi. Toktogul yüksek sesle türkü söyleyerek halka büyük bir değişim yaşandığını duyurdu. Eski yöneticilerin devrildiğini ve halkın Bolşevik yönetiminin kurulduğunu söyledi. Bazı zenginler öfkeyle karşı çıktı, ancak kalabalığın çoğu sessizce dinledi. Babiç yeni yönetimin nasıl işleyeceğini anlattı ve yerel bir devrim komitesi kurulmasını önerdi. Bunun üzerine yoksul bir köylü olan Maamıt komitenin başına seçildi.

Mihail Frunze ve Bolşevik Hareketleri

Fergana Vadisi'nde Trenin Saldırıya Uğraması Tren Fergana Vadisi'nden ilerlerken demiryolunun yakınında birden silahlı atlılar ortaya çıktı. Raylara zarar veren saldırganlar, trenin önünü keserek vagonları ateş altında bıraktı. Trenin içinde askerleriyle birlikte Mihail Frunze de bulunuyordu. Gece boyunca silah sesleri yankılandı. Karanlıkta ürken atlar sağa sola kaçışırken Frunze askerlerine sakin olmalarını söyledi ve düşünmeden ateş etmelerini yasakladı. Sabaha karşı ortalık sessizliğe büründü. Saldırganlar ortadan kaybolmuştu. Yöreden yoksul bir adam gelerek saldırganların liderinin geri çekilme emri verdiğini anlattı. Raylar onarıldıktan sonra tren yeniden yola çıktı. Frunze adamın elini sıktı. Saldırganların üstün durumda olmalarına rağmen neden saldırıyı sürdürmek yerine geri çekildiklerini anlayamamıştı.

Bolşeviklere Karşı: Madamin-Bek Madamin-Bek, Fergana Vadisi'nde Bolşeviklere karşı çıkan başlıca Basmacı liderlerinden biriydi. İmparatorluk yönetiminin çökmesinden sonra silahlı gruplar örgütleyerek Bolşeviklerin bölgedeki hâkimiyetine karşı mücadele etti. Madamin-Bek, savaşçılar arasında düzen sağlamaya ve disiplinli bir güç oluşturmaya çalıştı. Yağma ve kontrolsüz şiddete karşı çıktı. Mücadelesi, Bolşevik yönetimine ve bu yönetimin bölgedeki hâkimiyetini genişletmesine karşı yürüttüğü siyasi ve askerî bir

mücadeleydi. Madamin-Bek, Bolşevik yönetiminden bağımsız bir düzen kurmak, bölgede istikrarı sağlamak ve kendi otoritesini korumak istiyordu.

Bolşeviklere Karşı: Kalkoço Eşen Kalkoço Eşen de Bolşeviklere karşı çıkan isimlerden biriydi. Ancak onun mücadele yolu Madamin-Bek'ten farklıydı. Bir din adamı olarak İslami söylemi kullanarak halkı çevresinde toplamaya çalıştı. Bolşevik yönetimine ve dışarıdan gelen hâkimiyete karşı direniş çağrısında bulundu. Silahlı adamlar topladı ve mücadelesini İslam'ı ve Müslüman toplumunu savunma amacıyla yürüttüğünü söyledi.

Aynı Düşmana Karşı, Farklı Yollar Madamin-Bek ile Kalkoço Eşen, Bolşeviklere karşı çıkıyor ve onların Orta Asya'daki hâkimiyetini kabul etmiyordu. Ancak mücadele biçimleri ve izledikleri yol aynı değildi. Madamin-Bek askerî düzeni ve siyasi önderliği ön planda tutarken, Kalkoço Eşen dinî nüfuzuna dayanıyor ve halkı dinî söylemlerle mücadeleye çağırıyordu. İkisi de Bolşeviklerin bölgedeki hâkimiyetini genişletmesine karşı çıkan yerel direniş içinde yer aldı.

Kalkoço Eşen'in Affedilmesi Madamin-Bek'in kampında askerî eğitim devam ederken ortalık gürültü ve kahkahalarla doluydu. Askerler Kalkoço Eşen'le alay etmek için onu mavi bir eşeğe bindirip kırdı koşturmaya başladılar. Kalkoço Eşen bir süre sonra eşekten düşerek ağır yaralandı. Madamin-Bek bu davranışa öfkelenerek cezalandırılmasını emretti. Akşam olduğunda saygın yaşlılar bir araya geldi. Birlik ve disiplinin korunması gerektiğini konuşurken bazıları Kalkoço Eşen'in cezalandırılmasında ısrar etti, bazıları ise onu bağışlamayı önerdi. Birkaç gün sonra birlik bozulmasın diye Kalkoço Eşen affedildi. O da yemin ederek yeniden grubun içinde kaldı.

Türkistan Cephesi'nin Kuruluşu Ekim Devrimi'nden sonra Mihail Frunze, Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından askerî göreve gönderildi. Önce Doğu Cephesi'ndeki 1. Ordu'da siyasi yönetici olarak görev yaptı. Askerî yeteneği sayesinde daha sonra üst düzey komuta görevlerine getirildi. 1919'da Frunze'nin komutasındaki kuvvetler Amiral Kolçak ve General Belov'un ana birliklerini yenilgiye uğrattı. Orta Asya'daki durumun hâlâ zor olması üzerine Frunze, Türkistan yönündeki askerî harekâtın Doğu Cephesi'nden ayrılmasını önerdi. Öneri kabul edildi ve Ağustos 1919'da Türkistan Cephesi kuruldu. Frunze de cephenin komutanlığına getirildi.

Türkistan'da Yeni Düzen Türkistan Cephesi'nin komutanı olan Mihail Frunze, yerel halkla ilişkiler üzerinde özellikle durdu. Kızgız, Özbek ve bölgedeki diğer halklara karşı şiddet kullanılmaması için Kızıl Ordu birliklerine kesin emirler verdi. Yağma yapan veya halka kötü davranan askerlerin ağır şekilde cezalandırılmasını istedi. Halkın şikâyetlerini dinlemek ve sivilleri korumak amacıyla özel komisyonlar kuruldu. 1920'de Taşkent'e gelen Frunze, Fergana Vadisi'ndeki karmaşık durumu yakından incelemeye başladı. Bölgenin askerî, siyasi ve toplumsal koşullarını değerlendirdi. Madamin-Bek gibi yerel güçlerle görüşmeyi de bölgedeki çatışmaları sona erdirip Sovyet hâkimiyetini sağlamlaştırmaya yönelik daha geniş bir politikanın parçası olarak gördü.

Frunze ile Madamin-Bek'in Görüşmesi Sıcak bir bahar günü Mihail Vasilyeviç Frunze, Madamin-Bek'le görüşmek üzere silahsız olarak yola çıktı. Yerel halkın misafirperverliğiyle karşılandıktan sonra ikisi geçmişteki ittifaklar hakkında açıkça konuştular. Madamin-Bek'in Monstrov ve Beyaz Muhafızlarla olan ilişkileri de konuşulan konular arasındaydı. Frunze, Sovyet yönetiminin eşitlik, millî özgürlük ve baskıya son verme düşüncesi üzerine kurulduğunu anlattı. Ona göre mesele düşmanlık değil, karşılıklı görüşerek bir yol bulmaktı. O gece Madamin-Bek uzun süre düşündü. Enver Paşa savaşı sürdürmesi için onu teşvik ederken, yaşlı Acımat birlik ve barış yolunu seçmesini öğütüyordu. Vereceği kararın yalnızca kendi geleceğini değil, halkının geleceğini de etkileyeceğini biliyordu.

Madamin-Bek'in Birlikleri Yeniden Düzenleniyor Görüşmenin ardından Frunze, Madamin-Bek'in halkın desteğine ve güvenine ihtiyaç duyduğunu düşündü. Kısa süre sonra büyük bir halk toplantısı düzenlendi. Köylerden, kasabalardan ve uzak dağlık bölgelerden insanlar bir araya geldi. Elleri kızıl bayraklar vardı; kalabalıktan barış ve eşitlik çağrıları yükseliyordu. Frunze devrimden, birlikten ve adaletten söz etti. Madamin-Bek'in Sovyet tarafına katılma kararını övdü. Ardından geleneksel oyunlar düzenlendi ve kalabalık büyük bir coşkuyla gösterileri izledi. Daha sonra Frunze birlikleri denetledi. Madamin-Bek'in emrindeki

savaşçıların dağınık silahlı gruplar olarak kalması yerine, düzenli bir süvari birliği hâline getirilmesine karar verdi. Birliğin komutası Madamin-Bek'e bırakıldı.

Toktogul ile Frunze'nin Buluşması Bir gün Mihail Vasilyeviç Frunze, ünlü akın Toktogul'u kabul etti. Toktogul, Sibiryâ sürgününü ve yıllar boyunca yaşadığı sıkıntıları anlatırken Frunze saygıyla ayağa kalktı. Toktogul komuzunu eline aldı ve acıyı, adaleti ve umudu anlatan ağır, hüzünlü bir ezgi çaldı. Frunze, Toktogul'u dikkatle dinledi. Şairin sakın ama güçlü anlatımından etkilendi. Halk üzerindeki etkisini fark edince ondan insanlara seslenirken kendisine yardımcı olmasını istedi. Toktogul da daha adil bir dönemin başlayacağına inanarak bu teklifi kabul etti..

Frunze'nin Toprak Düzenlemeleri 1917'deki Şubat Devrimi'nden sonra şehirlerde ve köylerde silahlar yayılmaya başladı. Mihail Frunze, halkın elindeki silahların yirmi dört saat içinde teslim edilmesini emretti. Silahlarını saklayanlar cezalandırılırken, halka baskı uygulayan büyük toprak sahipleri tutuklandı. Toprakları devletin denetimi altına alınarak Kırgız, Özbek, Uygur ve yoksul Rus köylüleri arasında yeniden dağıtıldı. Daha sonra Frunze'nin treni Celal-Abad yakınlarında durdu. Burada, ileride Kırgızistan Merkez Yürütme Komitesi Prezidyumu'nun ilk başkanı olacak Abdikerim Orozbekov ile şair Toktogul da onu ziyarete geldi. Toktogul komuzuyla *küü* ezgileri çaldı ve adalet ile Vladimir Lenin hakkında türküler söyledi. Frunze de sözleri çevirdi. Akşam karşılıklı saygı içinde sona erdi.

Fergana Vadisi'nde Gerilimin Yeniden Tırmanması Durum biraz olsun sakinleşmiş görünürken Mihail Vasilyeviç Frunze Taşkent'e döndü. Bir hafta sonra treni Andican yakınlarında durdu. Frunze burada askerî komutanları acilen bir araya getirdi. Yabancı güçlerin Türkistan'daki olaylara müdahale ettiğini ve yeniden bir ayaklanma çıkması için insanları kışkırttığını söyledi. Ardından, daha önce kendileriyle birlikte hareket eden bazı grupların verdikleri sözlerden vazgeçerek yeniden silahlı mücadeleye başladığı haberi geldi. Bu haber Madamin-Bek'i derinden sarstı. Frunze'nin kendisinden şüphelendiğini düşünerek kaygılandı. Görüşmelerin ardından Frunze hemen silahlı müdahaleye başvurmayı reddetti ve bir kez daha barışçıl yoldan görüşme yapılmasını önerdi. Madamin-Bek, isyancılarla kendisinin görüşmesine izin verilmesini istedi. Kan dökülmesini önleyebileceğini ve yeniden güven ortamı oluşturabileceğini düşünüyordu. Ancak görüşmeye gidemeden öldürüldü.

Enver Paşa'nın Planı Enver Paşa, Madamin-Bek'e daha farklı davranılması gerektiğini düşünüyordu. Ona göre Madamin-Bek bir süre halkın gözünde kullanılmalı, daha sonra da sessizce ortadan kaldırılmalıydı. Madamin-Bek'in öldürülmesiyle bu fırsatın kaçırıldığını düşünüyordu. Bu ölümün yerel halkın Frunze'ye olan güvenini sarsabileceğine, zenginlerle yoksulların, Türklerle Rusların arasındaki birliği bozabileceğine inanıyordu. Artık bu ihtimal ortadan kalkmıştı. Halk arasında söylentiler yayılmaya, belirsizlik ve karışıklık büyümeye başladı. Yaşananlardan rahatsız olan Frunze, şafak sökerken yerel halka hitaben açık bir mektup yazmaya başladı.

Kızıl Ordu'ya Yerel Halkın Katılması 1920'de Mihail Vasilyeviç Frunze, yerel halktan asker toplamak amacıyla bir Askerî Devrim Konseyi topladı. Kırgızların güvenilmez olduğu yönündeki eski imparatorluk anlayışını reddetti. 1915 tarihli bir raporu yırtarak eşitlik ve güvenin yeni yönetimin temelinde yer alması gerektiğini söyledi. Ardından yerel dillerde propaganda yapılması ve gönüllülerin Kızıl Ordu'ya katılması için emirler verildi. Kısa süre içinde binlerce kişi gönüllü olarak orduya katıldı. Bir süre sonra Frunze, Fergana Vadisi'nin karlarla kaplı dağlarında, Oş'un yukarısında Ak-Buura Nehri boyunca atıyla ilerledi. Yüksek dağlara bakarken yeniden güç ve kararlılık kazandı.

Kadırbek Kamçibekov'un Birliğin Başına Getirilmesi Alymbek Datka'nın torunu Kadırbek Kamçibekov, Fergana Askerî Karargâhına acilen çağrıldı. Burada yetkililer onun sadakatini ve devrimci geçmişini değerlendirdi. Ardından kendisini Türkistan Merkez Yürütme Komitesi Başkanı Atayev'e tanıttılar. Dürüst hizmetleri takdir edilen Kadırbek'e, Mihail Frunze'nin yazılı tavsiyesi üzerine Kırgız gönüllülerden oluşan bir Kızıl Ordu birliğinin komutası verildi. Kısa süre sonra yabancı güçlerin Buhara Emirliği'ni direnişin merkezlerinden biri hâline getirmesi üzerine Frunze harekete geçti. Ağustos 1920'de Buhara'ya yönelik askerî harekâtı planladı ve yönetti. Buhara ele geçirildi, Emir Said Alim Han kaçmak zorunda kaldı. Frunze zafer haberini Vladimir Lenin'e bildirdi ve bölgede devrimci yönetim kuruldu.

Kalkoço Eşen'in İhanet Gecesi Gece çöktüğünde Kalkoço Eşen karanlıkta namazını kıldı. Ardından müridiyle birlikte ıssız bir yere gitti. Donmuş toprağın altında saklanan bir hazineyi bulup çıkardılar. Ancak hazineyi ele geçirdikten sonra Kalkoço, kendi müridini öldürdü. Kısa bir süre sonra silahlı adamlar kışlık bir yerleşime baskın düzenledi. İnanç ve güç adına insanların hayatları hakkında hüküm veren bu adamların arasında Kalkoço da vardı. Baskın sırasında yerel yönetici Baydulat'ı öldürdü.

Kalkoço Eşen'in Sonu Kalkoço, yanındaki Kara Toko ile birlikte Kaşgar'a doğru kaçmaya başladı. Gece boyunca yüksek dağ geçitlerini aşarak ilerlediler. Korku ve açgözlülük onu sürekli daha ileri gitmeye zorluyordu. Dar bir geçide geldiklerinde Kalkoço birden silahını Kara Toko'ya çevirdi ve onu vurdu. Kara Toko'nun cansız bedeni karların üzerinde kaldı. Silah sesi dağlarda yankılanırken kısa süre sonra yamaçlardan derin bir uğultu yükseldi. Yukarıdaki kar kütlesi kopmuştu. Çığ büyük bir hızla aşağıya doğru ilerledi. Kalkoço kaçmaya çalıştıysa da çığın önünden kurtulamadı. Kar ve taş kütlesi onu da sürükleyerek gömdü. Böylece kaçışı dağların arasında sessizce sona erdi.

Toktogul Basmacılar Arasında Toktogul, Sovyet düşüncelerini halka anlatmak için çıktığı yolculuklardan birinde arkadaşlarıyla birlikte bir Basmacı grubunun eline düştü. Soyuldular, aşağılandılar ve ölümle tehdit edildiler. Toktogul, bu grubun içindeki şiddete, açgözlülüğe ve anlaşmazlıklara yakından tanık oldu. Bütün bunlara rağmen sakinliğini korudu. Şiddeti ve sahte kahramanlığı açıkça eleştirdi. Sözleri karşısındakileri huzursuz etti; aralarında tartışmalar başladı. Sonunda Basmacılar, karşılarında halkın sevdiği ünlü şair Toktogul'un bulunduğunu anladılar. Öfkelerinin yerini korku aldı.

Aman'ın Düşüşü Aman, halkı ve inancı savunduğunu söyleyerek ayaklanmaya katılmıştı. Ancak zamanla gurur ve şiddet onun davranışlarına hâkim oldu. Köyleri yağmalıyor, insanları acımadan öldürüyor ve hiçbir disiplin tanıımıyordu.

Din adamı Acımat Eşen, dökülen kana karşı çıkıp yoksullar için adalet gerektiğini söylediğinde Aman öfkesine yenildi. Yaptıklarıyla yüzleşmek yerine Acımat'ı öldürdü. Artık yalnız kalmış ve peşine düşülmüştü. Birkaç adamıyla birlikte kaçmaya başladı. Atı düşünce kızıl kayalıkların üzerinde sıkışıp kaldı. Üzerine ateş açılırken kendisini coşkun bir nehre bıraktı. Yaralı olarak kurtulmayı başardı. Köylülerden Yakıp onu gizlice evine alarak sakladı. Aman hayatta kalmıştı, ancak yaşadıkları onu derinden değiştirmiş, geride korku ve pişmanlıkla dolu bir insan bırakmıştı.

Enver Paşa'nın Alay Vadisi'ne Gelişi Küçük bir uçak buz tutmuş buzulların ve yüksek dağların üzerinden geçerek geniş Alay Vadisi'ne indi. Uçağın içinde, dışarıdan destek olarak bölgede silahlı bir direniş örgütlemek üzere gelen Enver Paşa vardı. Enver Paşa burada yerel önderlerle görüştü. Ona savaşacak adamlar toplayabileceklerini söylediler, ancak aralarında ne yeterli bir düzen ne de gerçek bir birlik vardı. Enver Paşa onların durumundan kuşkulansa da mücadeleye devam etti. Silahların ve verilen umudun halkı harekete geçireceğine inanıyordu. Silahlar ulaştı ve kısa sürede çok sayıda insan çevresinde toplandı. Ancak birçok kişi mücadeleye inançtan çok korku ve çıkar nedeniyle katılıyordu. Köylerde şiddet yayılmaya başladı ve bundan masum insanlar da zarar gördü. Enver Paşa zamanla durumdan rahatsız olmaya başladı. Güven, adalet ve sağlam bir inanç olmadan, ne kadar silah ve adam olursa olsun bu mücadelenin başarıya ulaşamayacağını anlamaya başladı.

Kadırbek ile Moydun'un Çatışması Şafak sökerken Kadırbek adamlarıyla birlikte dar bir dağ geçidine geldi ve burada durmalarını emretti. Bir tehlike sezmişti. Barış görüşmesi yapılacakmış gibi davranarak bir pusu hazırladı.

Moydun Basmacı adamlarıyla birlikte geldiğinde taraflar gergin bir şekilde selamlaştı. Havada güvensizlik vardı. Bir süre sonra verilen gizli işaretle silahlar ateşlendi ve ortalık bir anda karıştı. Moydun etkisiz hâle getirilip bağlandı ve adamlarının önünde küçük düşürüldü. Ardından yanındaki savaşçılar korkuyla dağıldı. Başka bir yerde askerî eğitim görünürde hiçbir şey olmamış gibi sürüyordu. Ancak saflarda ihanet ve güvensizlik hızla yayılıyordu. Silahlar gizlice ele geçiriliyor, bazı adamlar birliklerinden kaçıyor, peşlerine düşülüyordu. Sabah olduğunda dağların arasında silah sesleri yankılanıyordu. Birlik ve güven umutları da bu çatışmayla birlikte dağıldı.

Enver Paşa'nın Sonu Elllerinden bağlanmış ve küçük düşürülmüş hâlde Moydun, öfkeli bir kalabalığın arasında köye getirildi. Bir zamanlar adı korkuyla anılan bu adam şimdi çaresizce oturuyor, üzerine yağın

hakaretlere ve darbelere karşılık veremiyordu. İşlediği suçların tümü ortaya çıkarılmadan hakkında hüküm verilmemesine karar verildi.

Uzak dağlarda ise Enver Paşa için son yaklaşımdı. Fırarlar ve korku yüzünden zayıflayan ordusu giderek kuşatılıyordu. Bir zamanlar askerlerini ayakta tutan zafer ve şöret vaatleri artık kimseyi heyecanlandırmıyordu. Artan baskı karşısında buzlarla kaplı bir dağ geçidinden kaçmaya çalıştı. Ancak yorgun ve yaralı hâlde buzulların üzerinde yere yığıldı. Gücü tükenirken dağların sessizliği etrafını sardı.

Toktogul ve Düşüşe Geçenler Toktogul, öğrencileri Korgol ve Coloy ile birlikte şehir şehir dolaşarak şarkılarıyla yeni düşünceleri halka anlatıyordu. Namangan'da kalabalık bir çayhanede sanatını icra ettiği sırada dışarıdan gelen cılız bir dilenci sesi duydu. Kendi geçmişindeki sıkıntıları hatırlayan Toktogul, dilenciye içeri çağırdı; onunla ekmeğini ve çayını paylaştı. Daha sonra bir zamanlar makam sahibi olan, ancak şimdi yoksulluk ve utanç içinde yaşayan üç eski görevliyle karşılaştı. Aralarında Kerimbai de vardı. Toktogul onları sofraya davet edip yiyecek ikram etti ve geçmişte yaptıklarını dinledi. Eski görevliler, uyguladıkları şiddeti ve yaptıkları yolsuzlukları itiraf ederek pişmanlıklarını dile getirdiler. Toktogul ise onların pişmanlığına intikamla değil, sessiz bir merhamet ve insanlık anlayışıyla karşılık verdi.

Toktogul Halkın Bayramında Toktogul'un geldiğini duyan halk büyük bir sevinçle toplandı. Karagan-Say'da, yöneticiler için değil, bütün halkın bir araya gelmesi ve kutlama yapması için büyük bir kızıl yurt kuruldu. Kutlamanın yapıldığı gün, 1924'te Kara-Kırgız Özerk Bölgesi'nin ilanı anılıyordu. Hükümet temsilcileri konuşmalarında Kırgız halkının birliğinden, eşitlikten ve yeni bir gelecekten söz ettiler. Sıra Toktogul'a geldiğinde kalabalık ondan şarkı söylemesini istedi. Toktogul komuzunu eline aldı ve çok eski bir destanı söylemeye başladı.

Darqan Bilgi Destanı

Kara Kağan'ın Kurultayı Kara Kağan, büyük otağında uzak diyarlardan gelen haberleri sessizce dinliyordu. Komşu ülkelerin hükümdarları arasındaki anlaşmazlıklar giderek büyüyor, aralarındaki birlik bozuluyordu. Kara Kağan, düşmanların kendi içindeki bölünmelerinin dostlarını da tehlikeye atabileceğini söyledi. Bu nedenle halkın birlik içinde kalması ve her zaman hazırlıklı olması gerektiğini vurguladı. Ona göre gerçek güç yalnızca silahlardan değil, akıl ve sağduyudan da geliyordu. O gece Kara Kağan, bilge Darqan Bilgi ile insan doğası üzerine konuştu. İnsanların bitmek bilmeyen arzularını, aklın gücünü ve açgözlülüğün insanın iç dünyasında nasıl büyüdüğünü düşündüler. Darqan Bilgi, insanın aklını ve bilgeliğini kullanarak hayatında denge kurabileceğine inanıyordu.

Kara Kağan'ın Oğullarına Verdiği Ders Geniş bozkırın sessizliği, iki genç avcının bir ceylanın peşine düşmesiyle bozuldu. Gençler hayvanı acımadan öldürdükten sonra yaptıklarıyla övündüler. Onları uzaktan izleyen Kara Kağan, yalnızca güçlerini değil, içlerinde büyüyen acımasızlığı da gördü. Bu durum onda geleceğe ilişkin bir endişe uyandırdı.

Daha sonra mavi gölün kıyısında ikiz oğullarıyla otururken onlara hükümdarlık ve güç hakkında öğüt verdi. Bir hükümdarın güçlü olması, duygularını kontrol etmesi ve gerektiğinde korku salarak otoritesini koruması gerektiğini söyledi. Ancak iki kardeş tahtın kime kalacağı konusunda tartışmaya başlayınca Kara Kağan huzursuz oldu. İktidar hırsının daha şimdiden oğullarını birbirine düşürmeye başladığını fark etti.

Bilginlerin Ölümü Bir süre sonra Kara Kağan savaşçıları ve bilge kişileri huzuruna çağırdı. İnsan aklının ve bilginin gücüne karşı çıkmaya başladı. Ona göre insanın kendi aklına güvenmesi, sonunda göğün iradesine karşı gelmesine yol açıyordu. Darqan Bilgi onu durdurmaya çalıştı. Geleceği düşünmesini ve bilginlere karşı böyle bir karar vermemesini söyledi. Fakat Kara Kağan öfkesinden vazgeçmedi ve bilgeliği savunan bilginlerin öldürülmesini emretti. Bilginler halkın gözleri önünde diri diri toprağa gömüldü. Kimse onları kurtarmaya cesaret edemedi. Gökyüzünden de hiçbir işaret gelmedi; geriye yalnızca ağır bir sessizlik kaldı. Kara Kağan, eski töre gereği Darqan Bilgi'nin hayatını bağışladı. Ancak bu olaydan sonra ülkede hiçbir şey eskisi gibi olmadı. Bilginin yerini korku, aklın yerini ise şiddet aldı.

Kün Tokol'un Kararı Gece ilerlemiş, Kün Tokol kendi yurdunda tek başına oturuyordu. Uyuyamıyor, loş ışığın altında yıllardır dinmeyen acılarıyla baş başa kalıyordu. O sırada Kul Beren içeri girdi. Yüzünde korku ve telaş vardı. Kağan'ın zulmünü, bilginlerin diri diri toprağa gömülmesini anlattı.

Kün Tokol ise kağından korkmuyordu. Kendi elinden alınan gençliğinden, yarım kalan hayatından ve uğradığı haksızlıklardan acıyla söz etti. Kul Beren'e geçmişteki cesaretini hatırlattı. Köle gibi yaşamaktansa özgür bir insan olarak ölmenin daha iyi olduğunu söyledi. Sözleri Kul Beren'in içine gömdüğü öfkeyi yeniden uyandırdı. Uzun zamandır susturduğu isyan duygusu yeniden canlandı. O gece, artık hiçbir şey yapmadan bekleyemeyeceğine karar verdi.

Kul Beren'in Darqan Bilgi'ye Gidişi Kul Beren, gece gizlice Darqan Bilgi'nin yanına gitti. Eski bilgeliğin koruyucusu olan Darqan Bilgi'ye, kötülük karşısında sessiz kalmanın da bir suç olup olmadığını sordu. Darqan Bilgi'nin cevabı açıktı: Güçsüzleri korumak ve adaletin yanında durmak, aklını kullanan insanın görevidir. İkisi de konuşmalarının büyük bir tehlike taşıdığını biliyordu. Kul Beren oradan ayrılırken kararını çoktan vermişti. Sabah olduğunda karşısında ya ölüm ya da kaderini değiştirecek bir yol vardı. Gece koyulaştıkça ülkede korku ve baskı hüküm sürüyordu. Bilgelik ise karanlığın içinde sessizce yaşamaya devam ediyor, onu savunacak cesur birini bekliyordu.

Kağan'ın Otağındaki Son Çatışma Şafak sökmeden önce Kul Beren, kağanın kendi otağına girerek ona saldırdı. Ortalık bir anda karıştı. Çatışma sırasında kağanın kaplanı ağır yaralandı, Kul Beren ise yere serildi. Muhafızlar içeri koştuğunda saldırganın kim olduğunu hemen anladılar. Kağan, yıllarca kendisine hizmet etmiş olan Kul Beren'in ölümünden çok, sadık hayvanının yaralanmasına üzüldü.

Kün Tokol olay yerine geldiğinde Kul Beren'in cansız bedenini gördü. Acıyla bağırarak kağana saldırmaya çalıştı, ancak başarılı olamadan yakalandı. Gece boyunca onun çığlıkları yankılandı. Kağan cezalandırılmasını emretti ve otağda yalnızca sessizlik, ölüm ve yıkım kaldı.

Kara Kağan'ın Savaşa Çıkışı Kara Kağan, yüksek bir tepenin üzerinde siyah giysileri ve siyah atıyla duruyordu. Yüzünde düşünceli ve kaygılı bir ifade vardı, ama kararından vazgeçmeye niyeti yoktu. Yanında iki oğlu Edil Ulan ve Er Ulan duruyordu. Genç iki kardeş savaşa katılmak için sabırsızlanıyordu. Tepenin altında büyük bir ordu savaşa hazırlanıyordu. Atların kişnemesi, silahların sesi ve uzaktan duyulan davullar bozkırın sessizliğini bozuyordu. Komutanlar gelip ordunun hazır olduğunu bildirdiğinde Kara Kağan atını ileri sürdü ve savaşçılarına seslendi. Onlara büyük bir sefere çıkacaklarını söyledi. Zafer, güç ve göğün desteğini vaat etti. Savaşçılar onun sözlerini dinlerken ordunun içinde savaş heyecanı giderek arttı.

Kün Tokol'un Son Günleri Ordudan uzakta, küçük siyah bir çadırdaki Kün Tokol tek başına yaşıyordu. Kul Beren'in ölümünden sonra içine düştüğü acıdan kurtulamıyor, gece gündüz ağlıyordu. Yanına kimse gelmiyordu. Çadırından yükselen ağıt, çevrede yaşayan insanların da yüreğine dokunuyordu. Artık ne merhamet ne de umut bekliyordu. Yaşadığı acı ve aşağılanma onu hayattan koparmıştı. Tek istediği, bütün bu sıkıntıların sona ermesiydi. Bir gün çadırdan gelen ağlama sesi birden kesildi. Bu durum çevrede yaşayanları endişelendirdi. Askerler çadıra gönderildi. İçeri girdiklerinde Kün Tokol'u cansız hâlde buldular. Onun acılı hayatı sessizlik içinde sona ermişti.

Kara Kağan'ın Uğursuz Rüyası Kün Tokol'un ölümünden sonra Kara Kağan tuhaf bir rüya gördü. Rüyasında kendi bıçağından siyah bir duman yükseldiğini ve bütün ülkeyi kapladığını gördü. Duman daha sonra bir yılanı dönüşerek boynuna dolandı. Rüyanın ne anlama geldiğini öğrenmek isteyen Kara Kağan, bir şamanla bilge Darqan Bilgi'yi huzuruna çağırdı. Şaman, rüyayı büyük bir güç ve zaferin habercisi olarak yorumladı. Darqan Bilgi ise onun söylediklerinin tam tersini düşündü. Ona göre siyah duman, Kara Kağan'ın içinde büyüyen kötülüğü ve yaklaşan felaketi gösteriyordu. Kara Kağan bu uyarıyı dinlemedi. Darqan Bilgi'nin sözlerini bir kenara bırakıp şamanın yorumuna inandı.

Avdan Dönen Kara Kağan Kara Kağan, savaşçılarıyla birlikte sazlıklarla çevrili vadide avlanıyordu. Elinde ak şahini, altında siyah atıyla ilerliyordu. Atı sabırsızlanıyor, zaman zaman ayaklarını yere vuruyordu. Birden sazlıkların arasından kızıl bir sülün havalandı. Kara Kağan şahini bıraktı. Şahin havada sülüne yetişerek onu pençeleri arasına aldı. Kara Kağan avının sevincini yaşadı ve sülünü atının eğrine bağladı. Tam o sırada yorgun bir ulak geldi. Kara Kağan'ın önünde eğilerek Edil Ulan'dan haber getirdiğini söyledi. Oğlu hayattaydı ve giderek güçleniyordu. Bu haber Kara Kağan'ı sevindirdi. Ulağı ödüllendirerek konakladığı yere döndü. İyi haber kısa sürede bütün halka yayıldı. İnsanlar bir araya gelerek Edil Ulan'ın yaşamasını ve güç kazanmasını sevinçle kutladılar.

Er Ulan'ın Ölüm Haberi Bir süre sonra başka bir ulak geldi. Yüzü bembeyazdı, elleri titriyordu. Kara Kağan onu görür görmez kötü bir haber getirdiğini anladı ve gerçeği söylemesini istedi. Ulak konuşmak yerine elindeki kopuzu çıkarıp hüzünlü bir ezgi çalmaya başladı. Ezginin her nağmesi savaşın, ölümün ve ayrılığın acısını taşıyordu.

Kara Kağan sessizce dinledi. Ezginin anlattığını anlamıştı: Er Ulan savaşta ölmüştü. Oğlunun ölümünü öğrenince gözyaşlarına hâkim olamadı. Öfkesine kapılıp kopuza vurdu, ancak haberi getiren ulağı başısladı. Bir süre sonra Er Ulan'ın cansız bedeni getirildi. Konaktan ağıt sesleri yükseldi. Kara Kağan, oğlunun büyük bir törenle gömülmesini ve uzun süre yas tutulmasını emretti. Davullar çalındı, şamanlar ağıtlar söyledi. Ateşler yakıldı, yas törenleri günlerce sürdü. Kara Kağan'ın konağında sevinçten geriye yalnızca ölümün ve kaybın ağır sessizliği kaldı.

Toktogul ve Yeni Dönem Toktogul, Darqan Bilgi'nin eski hikâyesini anlatan destanı söylemeye başladı. Göğün iradesinden, insanın kaderinden ve güç ile akıl arasındaki çatışmadan söz etti. Geçmişte bu çatışmanın büyük bir göçebe halkına nasıl acılar yaşattığını hatırlattı. Yaşlılar onu dikkatle dinliyordu. Toktogul, gerçeğin ortadan kalktığı yerde birliğin de bozulacağını, anlaşmazlıkların aileleri ve yurdu parçalayacağını söyledi. Ardından sözlerini yaşadığı döneme getirdi. Yeni dönemin eşitlik ve adalet getireceğine, güçsüzlerin hakkının korunacağına ve bütün halkların onur içinde yaşayacağına inandığını söyledi. Bazıları bu sözlerle kuşkuyla yaklaşıp da Toktogul umudunu kaybetmedi. İnsanların birbirinden üstün görülmediği ve herkesin eşit kabul edildiği bir düzenin kurulmasını diledi.

Toktogul'un Hayat Üzerine Düşünceleri Toktogul yaşlandıkça hayatın insanın elinden fark ettirmeden kayıp gittiğini daha iyi anlamaya başladı. Bir zamanlar bitmeyecekmiş gibi görünen gençlik yıllarının nasıl geçtiğini, ömrünün yarısının geride kaldığını düşünüyordu. Bazen tek başına oturup hayatını gözden geçiriyordu. Kendini bu dünyada yalnızca bir gece konaklayan yolcuya benzetiyordu. Sürgün yıllarını, çektiği sıkıntıları ve söylediği türkülerini düşündükçe yaşadıklarına daha sakin bir gözle bakıyordu.

Bu dönemde Aleksandr Zataeviç, Toktogul'un müzik mirasını dikkatle kayda aldı. Onun türkülerini, *küü* adı verilen ezgilerini, *sanat* olarak bilinen öğüt ve bilgelik şiirlerini ve hayata dair düşüncelerini derledi. Böylece Toktogul'un eserlerinin önemli bir bölümü kayıt altına alındı.

KARAKTER ANALİZİ

Kurmancan Datka (1811–1907)

Kurmancan Datka, siyasi ve askerî krizlerin yaşandığı bir dönemde güçlü iradeli, stratejik, onurlu ve metanetli bir lider olarak öne çıkar. Alymbek Datka'nın ölümünden sonra erkek yöneticilerin karşı çıkmasına rağmen liderliği üstlenir. Rus İmparatorluğu'nun bölgeye doğru ilerlediği dönemde aceleci davranmak yerine gelişmeleri dikkatle değerlendirir ve halkının güvenliğini ön planda tutar. Kararlarında kararlı, sağduyulu ve sorumlu bir tutum sergiler. Yaşadığı ağır kayıplar karşısında da dayanıklı ve vakur kalır. Bu özellikleriyle Kurmancan Datka, zor koşullar altında halkının geleceğini korumaya çalışan bilinçli ve öngörülü bir liderdir.

Güçlü İradeli Kurmancan Datka, siyasi ve askerî krizler karşısında kararlı ve bağımsız davranır. Alymbek Datka'nın ölümünden sonra erkek yöneticilerin karşı çıkmasına rağmen liderliği üstlenir. Baskılar karşısında geri adım atmaz ve kararlarını kendi değerlendirmelerine göre verir. Rusya'nın bölgeye doğru ilerlediği dönemde de öfkeyle hareket etmek yerine halkının güvenliğini düşünerek müzakere yolunu seçer. Bu tutumu onun güçlü iradeli ve sorumlu kişiliğini ortaya koyar.

Stratejik Düşünceli Kurmancan Datka, olayları aceleyle değerlendirmeyen, gelişmelerin gelecekteki sonuçlarını önceden görebilen stratejik ve öngörülü bir liderdir. Rus ordusunun ilerlediği haberi Alay bölgesine ulaştığında hemen savaş kararı vermez; gelişmeleri dikkatle izler ve karar vermeden önce düşünmek için zaman ister. Şabdan Baatır ile yaptığı görüşmede önceki direnişlerin başarısız olduğunu ve Kırgızlar arasındaki birliğin bozulduğunu kabul eder. Önündeki seçeneklerin her birinin tehlikeli olduğunu görür. Bu nedenle müzakereyi seçerken halkının güvenliğini temel alır. Teslimiyet konusunda bile dikkatli ve temkinli davranır; halkına zarar verilmemesini, aşığılanmamasını ve aldatılmamasını ister.

Onurlu ve Vakur Kurmancan Datka, yenilgi karşısında bile onurlu ve vakur duruşunu korur. Rus generalleriyle görüşmeye giderken atından inmez; hançerini ve yedi evin anahtarını gümüş bir tepsi üzerine bırakır. Hançer silahların bırakılmasını, anahtarlar ise şehirler üzerindeki otoritenin devredilmesini simgeler. Bu davranışıyla teslimiyetini kabul ederken aşağılanmayı reddeden bir tutum sergiler. Görüşmelerin kendi bulunduğu yerde yapılmasını istemesi de onun kendinden emin ve gururlu kişiliğini gösterir. Kendisine verilen rütbe ve onurlara karşı gösterişsiz davranır; kişisel makamdan çok halkının güvenliğini önemser.

Dayanıklı ve Metanetli Kurmancan Datka, yaşadığı ağır kayıplar karşısında dayanıklı ve metanetli bir karakter sergiler. 1895 yılında oğulları ve torunu sürgün edilir, oğlu Kamçıbek ise hapsedilip işkence gördükten sonra idam cezasına çarptırılır. Kamçıbek, kardeşlerini korumak için suçu kendi üzerine alır. Kurmancan Datka, oğlunun idamını engelleyemeyeceğini anladığında sakin ve kontrollü davranır. Darağacının önünde oğluna cesur olmasını ve onurunu korumasını söyler. İdamdan sonra da oğlunun cenazesinin kaldırılmasını ister ve sessizce oradan ayrılır. Bu olay karşısındaki tutumu onun güçlü, sabırlı ve kendine hâkim kişiliğini gösterir. Yaşadığı büyük acıya rağmen intikam çağrısı yapmaz ve halkını yeni bir çatışmaya sürüklemeyi.

Sorumlu ve Halkçı Kurmancan Datka'nın kararlarında halkının güvenliği ve geleceği her zaman ön plandadır. Umutsuz bir direnişin daha fazla can kaybına yol açacağını gördüğü için müzakereyi seçer. Bu nedenle onun siyasi tavrı sorumlu, ölçülü ve halkçı bir nitelik taşır. Kendi gururunu ve kişisel acısını toplumun çıkarlarının önüne koymaz. Özellikle oğlunun idamından sonra intikam yerine halkının güvenliğini düşünmesi, onun fedakâr ve sağduyulu karakterini gösterir. Kurmancan Datka, zor koşullar altında bile kararlarını bilinçli, dengeli ve öngörülü biçimde veren bir lider olarak öne çıkar.

Toktogul Satılganov (1864 – 1933)

Toktogul Satılganov, yalnızca güçlü bir şair ve ozan değil, aynı zamanda yaşadığı toplumun sorunlarına karşı duyarlı, cesur ve dirençli bir sanatçıdır. Yoksul bir ailede büyümesi, küçük yaşta ağır koşullarla karşılaşması ve halkın yaşadığı sıkıntılara yakından tanık olması onun dünya görüşünü şekillendirir. Şiirlerinde yoksulluğu, adaletsizliği ve güçlülerin baskısını açıkça dile getirir. Bu nedenle Toktogul'un karakterinde cesaret, yetenek ve dayanıklılık öne çıkar.

Cesur Toktogul'un cesareti fiziksel güçten çok ahlaki kararlılığında görülür. Daha genç yaşlarından itibaren yoksulluk, toplumsal eşitsizlik ve halk üzerindeki baskılar hakkında açıkça konuşur. Söylediği sözlerin yerel yöneticileri kızdırabileceğini ve kendisi için ağır sonuçlar doğurabileceğini bilmesine rağmen düşüncelerini gizlemez. Dyikanbay'ın büyük çadırına çağrıldığında ortamın kendisine karşı tutumunu hemen fark eder. Karşılanmaması, sessizlik ve oturma düzeni onun toplumdaki konumunu hatırlatmak ve küçük düşürmek için kullanılır. Toktogul buna öfkeyle karşılık vermek yerine sakinliğini korur ve cevabını sözleriyle verir. Tartışmaya girmek yerine türkü söylemesi, onun kendine hâkim ve kararlı kişiliğini gösterir. Arzımat'la yaptığı atışmada da aynı tutumu sürdürür. Karşısındakini hakaret ederek değil, zenginliğin ve makamın ahlaki değer olmadan hiçbir anlam taşımadığını göstererek cevaplar. Dyikanbay'ın himayesi altında yaşamayı reddetmesi ise onun özgürlüğüne ne kadar bağlı olduğunu ortaya koyar. Rahat ve güvenli bir hayat yerine özgürlüğü seçerek kendisini tehlikeye atması, bağımsız ve gözü pek karakterini gösterir.

Yetenekli Toktogul'un en belirgin özelliklerinden biri çok yönlü sanatçı yeteneğidir. O yalnızca iyi bir şair değil, aynı zamanda güçlü bir *akın*, başarılı bir şarkıcı ve usta bir komuz sanatçısıdır. Onun şiirlerinde söz, ezgi ve ritim birbirinden ayrılmaz. Doğaçlama söyleme yeteneği sayesinde karşısındaki kişiye, yaşanan bir olaya veya toplumdaki bir soruna anında şiirle karşılık verebilir. Toktogul'un eserleri günlük hayatı, adaletsizliği, sevgiyi ve insan onurunu halkın anlayabileceği sade bir dille anlatır. Ezgileri de şiirlerinin duygusunu güçlendirerek söylediklerinin daha kolay hatırlanmasını sağlar. Şiiri, müziği ve doğaçlamayı bir araya getirebilmesi onu özgün ve etkili bir sanatçı hâline getirir.

Dirençli Toktogul'un hayatı boyunca karşılaştığı zorluklara rağmen ayakta kalması onun dirençli ve dayanıklı kişiliğini gösterir. Hapis, sürgün, yoksulluk ve yakınlarını kaybetmek gibi ağır deneyimler

yaşamısına rağmen umutsuzluğa teslim olmaz. Sürgün ve hapishane koşullarında sağlığı bozulsun ve bedensel olarak zorlansa da şiir söylemeye ve komuz çalmaya devam eder. Yaşadığı acıları içine kaparak değil, türkülerle dönüştürerek ifade eder. Böylece kişisel sıkıntıları yalnızca kendi yaşadığı bir acı olarak kalmaz; halkın yaşadığı yoksulluk, adaletsizlik ve özgürlük arayışıyla birleşir. Toktogul'un yaşadığı zorluklar onu susturmak yerine sesini daha da güçlendirir. Üretmeye, insanlara seslenmeye ve bildiklerini aktarmaya devam etmesi, onun güçlü iradeli, umutlu ve mücadeleci karakterini ortaya koyar.

Mihail Frunze (1885–1925)

Mihail Frunze, romanda yerel halkın yaşamına ve kültürüne önem veren, ancak bağlı olduğu siyasi düşünceden vazgeçmeyen bir komutan olarak anlatılır. Kırgız, Özbek ve diğer halklarla ilişkilerinde onların geleneklerini ve yaşam koşullarını dikkate alır. Halkın desteğini yalnızca askerî güçle kazanmanın mümkün olmadığını düşünür. Bu nedenle insanlarla konuşur, onları dinler ve sorunlarını anlamaya çalışır. Fakat Bolşevik yönetimine karşı çıkan güçler söz konusu olduğunda tavrı değişmez. Devrimin önündeki engelleri ortadan kaldırmak gerektiğine inanır ve bu konuda oldukça karardır.

Kültürüne Saygılı Frunze, bölgeye geldiğinde halkın yaşam biçimine yabancı bir yönetici gibi davranmaz. İnsanların geleneklerini, dillerini ve toplumsal ilişkilerini dikkate alır. Özellikle halkla doğrudan iletişim kurması, onların güvenini kazanmaya çalışması ve yerel yöneticilerle görüşmesi onun anlayışlı ve insan ilişkilerinde dikkatli olduğunu **gösterir. Frunze için bölgedeki insanların yalnızca yönetilmesi gereken** bir topluluk olmadığı görülür. Onların düşüncelerini ve beklentilerini anlamaya çalışır. Bu nedenle romanda sert bir asker görüntüsünün yanında insanlara yakın ve anlayışlı bir yönü de vardır.

Davasına Bağlı Frunze'nin insanlara karşı anlayışlı olması, Bolşevik düşüncesinden uzaklaşmasına yol açmaz. Devrime sıkı sıkıya bağlıdır ve yeni düzenin kurulması gerektiğine inanır. Bu nedenle Bolşeviklere karşı savaşan güçlerle mücadeleyi gerekli görür. Kendi düşüncesinden şüphe ettiği anlar olsa bile görevinden vazgeçmez. Özellikle Orta Asya'daki mücadelede askerî ve siyasi kararlarını devrimci amaç doğrultusunda verir. Onun için kişisel ilişkiler ile siyasi sorumluluk birbirinden farklıdır. Bu nedenle Frunze kararlı, inançlı ve siyasi olarak tavizsiz bir karakterdir.

Disiplinli Frunze, askerî görevlerini ciddiye alan disiplinli ve düzenli bir komutandır. Karar verirken duygularına kapılmamaya ve yaşanan olayları kontrol altında tutmaya çalışır. Askerlerinden de aynı disiplini bekler. Ancak onun disiplin anlayışı gerektiğinde sertleşir. Bolşeviklere karşı çıkan güçlerle mücadelede şiddet kullanmaktan çekinmez. Devrimin korunması gerektiğine inandığı için zor kararları uygulamayı görev olarak görür. Bu nedenle Frunze, bir yandan ölçülü ve kontrollü, diğer yandan siyasi hedefleri söz konusu olduğunda sert ve tavizsiz bir kişilik sergiler. Genel olarak Frunze, romanda tek yönlü bir komutan değildir. İnsanlara karşı anlayışlı, kültüre karşı duyarlı, davasına bağlı ve görevinde disiplinli bir karakterdir. Onu dikkat çekici kılan da yerel halka gösterdiği yakınlık ile Bolşevik hedeflerine olan güçlü bağlılığın aynı kişilikte birleşmesidir.

Madamin-Bek

Madamin-Bek, *Gelgel* romanında Bolşeviklere karşı mücadele eden yerel liderlerden biridir. Romanın Sovyet anlatısı içinde siyasi olarak karşı tarafta yer almasına rağmen, karakteri bütünüyle kötü gösterilmez. Olaylar ilerledikçe halkın zarar görmesini istemediği, yağma ve gereksiz şiddete karşı çıktığı ve kendi adamlarını denetlemeye çalıştığı görülür. Frunze ile görüşmeyi kabul etmesi de mücadeleye yalnızca silah açısından bakmadığını ortaya koyar. Bu nedenle Madamin-Bek, romanda hem Bolşevik yönetimine karşı duran hem de bazı davranışlarıyla okuyucunun saygısını kazanan karmaşık bir karakter olarak çizilir. Onun siyasi konumu eleştirilirken kişiliğindeki olumlu yönler tamamen göz ardı edilmez.

Disiplinli Madamin-Bek'in davranışlarına bakıldığında düzen ve disipline önem verdiği görülür. Çevresindeki silahlı insanların halka zarar vermesine ve yağmaya yönelmesine karşı çıkar. Kendi adamlarının kontrolünü kaybetmesini istemez ve mücadeleyi belli bir düzen içinde sürdürmeye çalışır. Bu yönüyle romandaki diğer bazı direniş gruplarından ayrılır. Sovyet anlatısı açısından karşı tarafta bulunmasına rağmen, disiplinli davranması onun tamamen olumsuz bir karakter olarak görülmesini engeller. Roman,

onun askerî gücünü ve liderlik yeteneğini kabul ederken siyasi mücadelesini Sovyet yönetimine karşı bir direniş olarak konumlandırır. Böylece karakterin olumlu ve olumsuz yönleri birlikte verilir.

Gerçekçi Madamin-Bek, olayların gelişimini değerlendirirken yalnızca mücadeleye devam etmeyi düşünmez. Direnişçilerin kendi aralarındaki bölünmelerin ve kontrolsüz davranışların mücadeleyi zayıflat-
tığını fark eder. Bu nedenle karşı tarafla konuşma ihtimalini tamamen reddetmez. Frunze ile görüşmeyi kabul etmesi, onun içinde bulunduğu şartları değerlendirebildiğini gösterir. Ancak romanın Sovyet anlatısında bu gerçekçilik, onun siyasi konumunu değiştirmez. Madamin-Bek hâlâ Bolşevik yönetimine karşı duran bir liderdir. Buna rağmen olayların onu yalnızca bir düşman olarak göstermemesi önemlidir. Roman, onun kararlarını ve içinde bulunduğu zor koşulları göstererek karakterini daha karmaşık bir biçimde ortaya koyar.

Sorumlu Madamin-Bek'in sorumluluk duygusu, özellikle halkın ve kendi adamlarının durumuna yaklaşımlarında görülür. Direniş sırasında kontrolsüz şiddetin halka zarar vereceğini bildiği için yağma ve başıboş davranışlara karşı çıkar. Kendisini yalnızca savaşan bir lider olarak görmez; çevresindeki insanların davranışlarından da sorumlu davranır. Frunze ile görüşmeye razı olması da daha fazla kan dökülmesini önleme isteğiyle ilişkilidir. Bu özellikleri, Sovyet yönetimine karşı olmasına rağmen onu tek taraflı bir kötü karakter olmaktan çıkarır. Roman, siyasi görüşünü eleştirirken sorumluluk duygusunu ve insanlara karşı yaklaşımını da göstermeye devam eder.

Enver Paşa

Enver Paşa, *Gelgel* romanında Bolşeviklere karşı mücadele eden ve bu mücadeleyi daha geniş bir siyasi hedefle birleştirmeye çalışan bir liderdir. Sovyet anlatısı içinde onun konumu Madamin-Bek'e göre daha açık biçimde karşıttır. Bölgeye dışarıdan gelmesi, Müslüman güçleri bir araya getirmeye çalışması ve silahlı mücadeleyi sürdürmesi, onu Sovyet düzeninin karşısındaki önemli figürlerden biri hâline getirir. Roman, onun güçlü iradesini ve siyasi düşüncesini gösterse de müdahalesinin bölgedeki çatışmaları daha da karmaşıklaştıran yönlerini de ortaya koyar. Bu nedenle Enver Paşa, etkili ve güçlü olmakla birlikte romanın genel anlatısında daha eleştirel biçimde değerlendirilen bir karakterdir.

İdealist Enver Paşa'nın idealizmi, farklı Müslüman ve Türk topluluklarını ortak bir mücadele çevresinde birleştirme düşüncesinde görülür. Bölgedeki direnişi yalnızca yerel bir savaş olarak değerlendirmez; daha geniş bir siyasi amaç doğrultusunda hareket eder. Ancak romanın olayları, bu düşüncenin karşısına bölgedeki gerçek koşulları çıkarır. Yerel liderler arasındaki anlaşmazlıklar ve farklı çıkarlar, onun düşündüğü birliğin kurulmasını zorlaştırır. Sovyet anlatısı içinde bu idealizm, olumlu bir gelecek düşüncesinden çok Bolşevik düzene karşı geliştirilen bir siyasi proje olarak değerlendirilir. Enver Paşa'nın büyük hedefleri vardır, ancak bu hedefler yerel halkın ve liderlerin farklı gerçeklikleriyle sürekli çatışır.

Hırslı Enver Paşa'nın hırslı, direnişi sürdürme ve daha geniş bir güç oluşturma çabasında belirginleşir. Bolşeviklerle mücadeleden vazgeçmek istemez ve farklı grupları ortak bir amaç etrafında toplamaya çalışır. Ancak roman, bu ısrarın sonuçlarını da gösterir. Silahlı mücadelenin devam etmesi, bölgede yeni çatışmaların ortaya çıkmasına ve barış ihtimalinin zayıflamasına neden olur. Sovyet anlatısı açısından onun hırslı, mevcut düzeni değiştirmeye yönelik bir girişimden çok çatışmayı sürdüren bir unsur olarak görünür. Bu nedenle Enver Paşa'nın kararlılığı olumlu bir güç olarak sunulsa bile, siyasi hedeflerinin sonuçları daha eleştirel bir çerçevede değerlendirilir.

Müdahaleci Enver Paşa'nın bölgeye dışarıdan gelmesi, karakterinin en belirgin yönlerinden biridir. Yerel liderlerin ve halkın yaşadığı sorunlara kendi siyasi hedefleri doğrultusunda yaklaşır ve direnişin nasıl yürütülmesi gerektiği konusunda etkili olmaya çalışır. Özellikle mücadeleden vazgeçilmemesi yönündeki tutumu, yerel koşulları kendi düşüncesi doğrultusunda şekillendirme isteğini gösterir. Madamin-Bek'in ölümü üzerine yaptığı değerlendirmeler de olayların siyasi sonuçlarını düşündüğünü ortaya koyar. Ancak romanın Sovyet anlatısında bu müdahale, bölgedeki sorunları çözmekten çok çatışmayı derinleştiren bir etki olarak görülür. Böylece Enver Paşa, güçlü bir siyasi figür olmakla birlikte dışarıdan gelen ve yerel mücadeleye yön vermeye çalışan müdahaleci bir karakter olarak çizilir.

TEMALAR

Politika

Sömürgecilik: Baskı ve Adaletsizlik

Eserde sömürgeciliğin baskıcı ve adaletsiz yönü, Kurmancan Datka'nın ailesinin yaşadığı trajedi üzerinden ortaya konur. Rus sınır muhafızları dışarıdan sakın görünseler de gizli ihbarlar ve asılsız suçlamalar sömürge yönetiminin şiddetine zemin hazırlar. Kurmancan Datka'nın oğullarının değerli bir Hint beyaz incisini sakladıkları yönündeki asılsız ihbar üzerine Teğmen Korşunov kervanın önünü keser ve arama yapılmasını emreder. İncinin bulunamamasına rağmen arama sırasında yaşananlar büyük bir çatışmaya yol açar ve gerçekler resmî yalanların altında kalır.

Asel'in saç örgülerinin kesilmesi bu baskının en çarpıcı örneklerinden biridir. Kırgız geleneğinde saç, özellikle kadınların uzun örgüleri, kişisel onurun, aile itibarının ve toplumdaki saygınlığın bir parçasıdır. Asel'in örgülerinin uçlarında mücevherler ve evin anahtarları bulunur. Askerlerin anahtarları almak için saçlarını kesmesi, yalnızca fiziksel bir müdahale değil, aynı zamanda Kırgız geleneklerine ve aile onuruna yönelik bir saldırdır. Üstelik Kamçibek, gelenekler gereği eşinin onurunu korumak zorunda olduğu için bu olay onu da ağır bir çatışmanın içine sürükler.

Sömürge yönetiminin adaletsizliği, gizli ihbarların ve kanıtsız suçlamaların hukuki cezaya dönüşmesiyle daha da belirginleşir. Kurmancan Datka'nın oğulları kaybolan askerleri öldürmekle suçlanır. Kamçibek kardeşlerini korumak için suçu üzerine alır, ancak sömürge yönetimi gerçeği araştırmak yerine cezalandırmayı seçer. Kamçibek ile Akbalban idam edilir; Maamıtbek, Batırbek, Arstanbek ve Kurmancan Datka'nın torunu Mirzapayas ise onları sakladıkları gerekçesiyle Sibirya'ya sürgün edilir.

Örnek Sahne: Askerî mahkeme Kamçibek ile Akbalban'ı ölüm cezasına çarptırdı. Kurmancan Datka'nın oğulları Maamıtbek, Batırbek ve Arstanbek ile torunu Mirzapayas ise onları sakladıkları gerekçesiyle Sibirya'ya sürgün edildi. Sonbaharın sonlarına doğru Oş'un eski pazar yerinde büyük bir kalabalık toplandı. İki darağacı kurulmuş, çevreleri silahlı askerlerle kuşatılmıştı. Ardından Kurmancan Datka geldi. Sakin ve vakur bir şekilde darağaçlarının önünde yerini aldı.

İp yukarı kaldırıldığında başını kaldırıp oğluna seslendi. Sesi titriyordu ama sözlerinde kararlılık vardı: "Oğlum! Cesaretini kaybetme... Ölüm karşısında başını eğme!" İp bir kez koptu ve bir an için herkes umutlandı. Ancak emir yeniden verildi. Kamçibek ile Akbalban idam edildi. Kurmancan Datka oğullarının bedenlerinin oradan kaldırılmasını emretti ve sessizce uzaklaştı.

Sürgün: Acı ve Ahlaki Direniş

Toktogul'un hayatında sürgün ve acı önemli bir yer tutar. Alymkan'a duyduğu sevgi de toplumsal eşitsizlik yüzünden mutsuzlukla sonuçlanır. Alymkan'ın babası Suvan Boluş, Rus İmparatorluğu döneminde üç yüz çadırı yöneten güçlü bir yerel yöneticidir. Toktogul'u kızına layık görmez ve onu yoksul bir derviş diyerek küçümser. Toktogul'un uğradığı bu aşağılanma, toplumda zenginlik ve makam sahibi olanların yoksul insanlar üzerindeki üstünlüğünü gösterir.

Toktogul bu haksızlıklara sessiz kalmaz. *Beş Kaman* adlı türküsünde beş boluşu açgözlülükleri ve Rus yönetiminin çıkarlarına hizmet etmeleri nedeniyle eleştirir. Bu eleştiriler onun başına büyük bir sorun açar. Andican ayaklanmasına katılmakla suçlanır ve tutuklanarak Sibirya'ya sürgüne gönderilir. Hapishane ve sürgün yıllarında büyük sıkıntılar çeker, fakat yaşadıkları onu susturmaz. Tam tersine, çektiği acılar türkülerine yansır. Toktogul için türkü söylemek artık yalnızca sanatını sürdürmek değil, gördüğü haksızlıklara karşı ses çıkarmaktır.

Sürgünden kaçıp memleketine döndüğünde ise yeniden takip edilmeye başlar. Başka bir boluşun oğlu olan Jumanalı, çarlık yönetiminden ödül almak için Toktogul'u yakalatır. Böylece sömürge yönetiminin yerel yöneticileri kendi çıkarları için nasıl kullandığı da görülür. Buna rağmen halk Toktogul'u yalnız bırakmaz. İnsanların onu korumaya çalışması, akına duydukları saygıyı ve onunla kurdukları güçlü bağı gösterir. Toktogul'un bütün bu yaşadıklarından sonra yeniden sazını eline alıp türkü söylemesi, baskının onun sesini susturamadığını gösterir.

Örnek Sahne: Toktogul köy köy dolaşır halka türküler söylerken Jumanalı onu tutuklamaya çalışır. Köylüler şairin etrafında toplanarak onu korur ve görevlilerin geri çekilmesini sağlar. Ancak gece olduğunda

Jumanalı'nın adamları yeniden gelir. Toktogul'u yakalayıp ellerini bağlar, bir ata bindirerek götürürler. Daha önce hapisten kaçtığı gerekçesiyle verilen resmî emir doğrultusunda onu Namangan'daki hapishaneye gönderirler.

Toktogul'un yeniden hapse atılması halkı derinden üzer. Bölgenin ileri gelenleri yetkililere dilekçeler gönderir. Jenijok ve Niyazalı gibi şairler ise halk arasında dolaşarak para toplar ve onun serbest bırakılması için destek ister. Sonunda Toktogul özgürlüğüne kavuşur. Hapisten çıktığında oldukça zayıflamıştır, ancak yaşadıkları onu yıkmamıştır. Halk onu giydiren, ata bindiren ve onurla memleketine uğurlar.

Devrim: Siyasi Dönüşüm

Eserde devrim dönemi, Kırgız tarihinde eski düzenin yıkılıp yeni bir siyasi düzenin kurulmaya başladığı büyük bir değişim dönemi olarak işlenir. Çarlık yönetiminin sona ermesinin ardından bölgede iktidar mücadelesi başlar. Mihail Frunze, bu yeni dönemin en önemli isimlerinden biridir. Disiplinli ve kararlı bir komutan olarak Bolşeviklerin eşitlik düşüncesini ve eski ayrıcalıkların ortadan kaldırılmasını savunur. Ancak yeni düzenin kurulması yalnızca siyasi değişimle gerçekleşmez; askerî güç ve çatışmalar da sürecin önemli bir parçasıdır.

Madamin-Bek, Kalkoco ve Enver Paşa gibi Bolşevik karşıtı liderlerle yaşanan mücadeleler, devrimin kolay ve sakin bir değişim olmadığını gösterir. Her lider bölgenin geleceği için farklı bir yol düşünür. Frunze Sovyet yönetiminin kurulmasını ve toplumda eşitliğin sağlanmasını isterken, karşılarındaki liderler kendi siyasi, dinî ve millî amaçlarını korumaya çalışır. Bu nedenle devrim, eserde herkesin aynı şekilde gördüğü bir kurtuluş olarak verilmez. Yeni düzenin kurulması savaşları, kayıpları ve zor seçimleri beraberinde getirir.

Frunze zamanla yalnızca askerî güce dayanarak bölgeyi yönetmenin mümkün olmadığını anlar. Bu yüzden yerel halkın ve liderlerin desteğini kazanmaya çalışır. Madamin-Bek ile görüşmesi de bu politikanın önemli örneklerinden biridir. Frunze'nin amacı yalnızca savaşmak değil, bölgedeki çatışmaları azaltarak yeni yönetimi kabul ettirmektir.

Örnek Sahne: Frunze, Madamin-Bek ile görüşmeye askerlerini yanına almadan gider. Yerel geleneklere uygun davranır ve onunla açık bir şekilde konuşur. Sovyet yönetiminin eşitlik ve özgürlük vaatlerinden söz eder. Madamin-Bek ise bir yandan Frunze'nin söylediklerini düşünürken, diğer yandan Enver Paşa'nın savaşmaya devam etme çağrısı arasında kalır. Önünde iki farklı yol vardır: savaşı sürdürmek ya da barış yolunu seçmek.

Bu görüşme, Madamin-Bek'in yaşadığı iç çatışmayı ve devrim döneminde yerel liderlerin vermek zorunda kaldığı zor kararları gösterir. Aynı zamanda Frunze'nin bölgedeki yeni düzeni yalnızca silahla değil, güven, görüşme ve siyasi anlaşma yoluyla da kurmaya çalıştığını ortaya koyar.

İdeolojik Çatışma: Bolşeviklere Karşı Direniş

Eserde Bolşeviklere karşı çıkan güçlerin aynı düşünce ve amaçla hareket etmediği görülür. Madamin-Bek ve Kalkoco Eşen, bu farklı direniş anlayışının iki önemli temsilcisidir. Her ikisi de Bolşevik yönetimine karşıdır, ancak mücadele yöntemleri ve amaçları farklıdır.

Madamin-Bek, Fergana Vadisi'nde siyasi ve askerî yönü güçlü bir liderdir. Çarlık yönetiminin yıkılmasından sonra Bolşeviklerin bölgedeki yayılmasına karşı silahlı gruplar oluşturur. Düzeni korumaya önem verir; yağmaya ve kontrolsüz şiddete karşı çıkar. Mücadelesini başıboş bir isyan olarak değil, Bolşevik yönetimine karşı örgütlü bir güç oluşturma çabası olarak görür. Amacı bölgede düzeni ve istikrarı korumak ve kendi yönetimlerini sürdürebilmektir.

Kalkoco Eşen'in mücadelesi ise daha çok dinî temellere dayanır. Bir din adamı olarak İslam'ı ve Müslüman toplumunu koruma düşüncesiyle insanları Bolşeviklere karşı direnmeye çağırır. Takipçilerini dinî söylemler ve güçlü çağrılarla etrafında toplar. Böylece Madamin-Bek'in siyasi ve askerî liderliğinden farklı olarak dinî otoriteye dayanır.

Enver Paşa ise bölgeye daha geniş bir siyasi amaçla gelir. Osmanlı ordusunda görev yapmış olan Enver Paşa, Müslüman güçleri Bolşeviklere karşı bir araya getirmek ve daha geniş bir Türk ve İslam birliği oluşturmak ister. Yerel liderlerin bölgesel amaçlarından farklı olarak onun düşüncesi, Orta Asya'daki mücadeleyi daha geniş bir Türk ve İslam dayanışmasının parçası hâline getirmektir. Sovyetlerin verdiği sözlerle güvenilmemesini ve silahlı mücadelenin sürdürülmesini savunur.

Bu üç isim, Bolşeviklere karşı direniş içinde farklı siyasi, askerî ve dinî düşüncelerin bulunduğunu gösterir. Madamin-Bek düzen ve siyasi liderliğe, Kalkoco Eşen dinî otoriteye, Enver Paşa ise daha geniş Türk ve İslam birliğine dayanır. Bu farklılıklar, Bolşeviklere karşı çıkan güçlerin kendi içinde de ortak bir çizgide birleşmediğini gösterir.

Örnek Sahne: Mihail Frunze, durumun yeniden kötüleştiğini öğrenerek Taşkent'e döner. Bir hafta sonra Andican yakınlarında trenini durdurur ve askerî komutanları acilen toplar. Yabancı güçlerin Türkistan'daki karışıklıkları yeniden körüklediğini, daha önce müttefik olan bazı grupların da verdikleri sözlerden dönerek silahlı mücadeleye başladığını söyler. Madamin-Bek'in de bu olaylarla bağlantılı olduğundan şüphe edilir. Ancak Frunze hemen silahlı müdahaleye başvurmaz ve bir kez daha barışçıl bir görüşme yapılmasını önerir.

Madamin-Bek, isyancılarla kendisinin konuşmasına izin verilmesini ister. Amacı kan dökülmesini önlemek ve bozulan güveni yeniden sağlamaktır. Ancak görüşmeye giden Madamin-Bek öldürülür.

Enver Paşa, elçilerin öldürüldüğünü öğrendiğinde bunun büyük bir hata olduğunu düşünür. Ona göre Madamin-Bek daha dikkatli kullanılmalı, bir sembol olarak korunmalı ve daha sonra sessizce ortadan kaldırılmalıydı. Madamin-Bek'in ölümüyle birlikte birlik zayıflar, halk arasında söylentiler yayılır ve Frunze'ye karşı duyulan güven sarsılır. Ortalık karışırken Frunze de yaşananlardan dolayı kuşkuya düşer ve sabahın erken saatlerinde bölge halkına hitaben açık bir mektup yazmaya başlar.

Siyasi Çıkarlar ve Halkın Geleceği

Eserde devrim ve iç savaş yıllarında yaşanan siyasi mücadele, bölge halkının geleceğini doğrudan etkileyen bir süreç olarak anlatılır. Bolşeviklerin Orta Asya'da hâkimiyet kurmaya çalıştığı dönemde yerel liderler de kendi anlayışlarına göre bir yol arar. Madamin-Bek, Kalkoco Eşen ve Enver Paşa'nın Bolşeviklere karşı çıkmaları aynı noktada birleşse de amaçları ve mücadele biçimleri birbirinden farklıdır.

Madamin-Bek, Fergana Vadisi'nde düzenin korunmasına ve bölgenin kendi geleceği üzerinde söz sahibi olmasına önem verir. Silahlı mücadele yürütmesine rağmen yağma ve başıboş şiddeti kabul etmez. Kalkoco Eşen ise insanları dinî düşünceler etrafında toplar ve Bolşeviklere karşı mücadeleyi İslam'ı ve Müslüman toplumunu koruma meselesi olarak görür. Enver Paşa'nın düşüncesi ise daha geniş bir çerçevededir. Türk ve Müslüman toplulukları bir araya getirerek Bolşeviklere karşı ortak bir güç oluşturmak ister. Bu farklı hedefler, Bolşeviklere karşı çıkan grupların aynı amaç doğrultusunda hareket etmesini zorlaştırır.

Frunze ise bölgede kalıcı bir düzen kurmak için yalnızca askerî yöntemlere güvenmez. Yerel liderlerle konuşarak çatışmaları azaltmaya çalışır. Madamin-Bek ile yaptığı görüşmede askerlerini yanında getirmemesi ve onunla açıkça konuşması bu yaklaşımını gösterir. Madamin-Bek de savaşın daha fazla can kaybına yol açmasını istemediği için isyancılarla görüşmeyi kabul eder.

Ancak bu görüşme beklenen sonucu vermez. Madamin-Bek öldürülür ve onun ölümü bölgede zaten zayıf olan güveni daha da sarsar. Enver Paşa, Madamin-Bek'in yaşatılması gerektiğini düşünür; çünkü onun hem halk üzerindeki etkisinden hem de siyasi konumundan yararlanılabileceğine inanır. Ölümünün ardından söylentiler yayılır ve taraflar arasındaki anlaşmazlıklar derinleşir. Frunze de yaşananlardan dolayı kuşkuya düşer ve halka hitaben bir mektup yazmaya başlar.

Eserde böylece liderlerin siyasi kararlarının yalnızca kendi mücadelelerini değil, bölgede yaşayan insanların güvenliğini, birliğini ve geleceğini de etkilediği gösterilir.

Örnek Sahne: Frunze, Fergana Vadisi'ndeki durumun biraz düzeldiğini düşünerek Taşkent'e döner. Ancak bir hafta sonra treni Andican yakınlarında durur. Frunze burada askerî komutanları acilen toplar. Yabancı güçlerin Türkistan'daki karışıklıkları yeniden körüklediğini ve daha önce müttefik olan bazı grupların yeniden silahlı mücadeleye başladığını söyler. Madamin-Bek'ten de şüphelenilmesine rağmen Frunze hemen saldırı emri vermez. Önce bir kez daha görüşme yapılmasını ister.

Madamin-Bek, isyancılarla kendisinin konuşmasına izin verilmesini ister. Amacı daha fazla kan dökülmesini önlemek ve bozulan güveni yeniden sağlamaktır. Ancak görüşmeye gittiğinde öldürülür.

Enver Paşa, Madamin-Bek'in öldürüldüğünü öğrenince bunun büyük bir hata olduğunu düşünür. Ona göre Madamin-Bek hemen ortadan kaldırılmamalı, bir süre daha yaşatılarak halk üzerindeki etkisinden yararlanılmalıydı. Onun ölümüyle birlikte birlik zayıflayacak, halk arasında söylentiler yayılacak ve Frunze'ye duyulan güven daha da azalacaktır. Bu gelişmeler Frunze'yi de derinden düşündürür. Sabahın erken saatlerinde bölge halkına hitaben açık bir mektup yazmaya başlar.

Yabancı Güçlerin Bölgeye Müdahalesi

Eserde Orta Asya'daki siyasi ve askerî çatışmaların yalnızca bölgedeki güçler arasındaki mücadeleden kaynaklanmadığı, dışarıdan gelen müdahalelerin de olayların gidişatını etkilediği görülür. Devrimden sonra Türkistan'da otorite boşluğu ortaya çıkarken farklı güçler bu ortamdan yararlanmaya çalışır. Bolşevikler bölgede kendi yönetimlerini kurmaya uğraşırken, dışarıdan gelen siyasi ve askerî aktörler de yerel direnişleri destekleyerek bölgedeki dengeleri değiştirir.

Bu müdahalenin en belirgin örneği Enver Paşa'nın bölgeye gelişiyle ortaya çıkar. Enver Paşa, Orta Asya'ya yalnızca yerel bir lider olarak değil, daha geniş bir siyasi düşüncenin temsilcisi olarak gelir. Amacı Türk ve Müslüman toplulukları bir araya getirerek Bolşeviklere karşı ortak bir güç oluşturmaktır. Yerel liderlere silah ve destek sağlanması, kısa sürede daha fazla insanın silahlı mücadeleye katılmasına yol açar. Ancak bu güçlerin ortak bir amaç etrafında birleşmemesi, mücadeleyi daha da karmaşık hâle getirir.

Enver Paşa'nın etkisi özellikle Madamin-Bek'in kararlarında görülür. Madamin-Bek, Frunze ile görüşerek anlaşma ve barış yolunu değerlendirmeye çalışırken Enver Paşa silahlı mücadelenin sürdürülmesini savunur. Böylece yerel bir liderin kendi halkı için vermeye çalıştığı karar, dışarıdan gelen siyasi düşüncelerin etkisi altında kalır. Bu durum, bölgedeki çatışmaların yalnızca yerel sorunlarla açıklanamayacağını gösterir.

Eserde dış müdahalenin sonuçları da açık biçimde görülür. Silahların bölgeye ulaşmasıyla çatışmalar büyür, köylerde şiddet artar ve siviller de olayların içinde kalır. Enver Paşa başlangıçta büyük bir direniş kurulabileceğine inanırken, zamanla birlik ve güven eksikliğinin mücadeleyi zayıflatıldığını görür. Böylece eser, dışarıdan gelen desteğin her zaman düzen ve özgürlük getirmediğini; aksine mevcut anlaşmazlıkları büyüterek halkın yaşadığı sıkıntıları artırabileceğini gösterir.

Örnek Sahne: Küçük bir uçak, buzlarla kaplı yüksek dağların üzerinden geçerek Alay Vadisi'ne iner. Uçaktan Enver Paşa çıkar. Bölgedeki liderlerle görüşür ve onlardan silahlı mücadele için destek ister. Liderler savaşçı sağlayabileceklerini söyler, ancak Enver Paşa onların yeterince disiplinli ve birlik içinde olmadığını fark eder. Buna rağmen mücadeleden vazgeçmez. Kısa süre sonra silahlar gelir ve çevreden çok sayıda insan toplanır.

Ancak silahların gelmesiyle birlikte beklenen birlik sağlanamaz. Bazı insanlar korku ve çıkar nedeniyle mücadeleye katılır, köylerde şiddet olayları başlar ve masum insanlar zarar görür. Enver Paşa giderek durumdan rahatsız olur. Yalnızca silah ve asker sayısının yeterli olmadığını, güven ve birlik olmadan bu mücadelenin başarıya ulaşamayacağını anlamaya başlar.

Birlik ve Bölünme

Eserde birlik ve bölünme, devrim ve iç savaş yıllarında bölge halkının karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan biri olarak ele alınır. Bolşeviklere karşı çıkan grupların ortak bir düşmana sahip olmalarına rağmen aynı amaç etrafında birleşememeleri, mücadelelerini zayıflatır. Madamin-Bek, Kalkoco Eşen ve Enver Paşa'nın olaylara farklı bakmaları, bu bölünmenin temel nedenlerinden biridir.

Madamin-Bek daha çok düzeni korumaya ve kendi bölgesinin geleceği üzerinde söz sahibi olmaya önem verir. Silahlı mücadele yürütse de yağma ve kontrolsüz şiddete karşı çıkar. Kalkoco Eşen ise insanları dinî inanç etrafında toplamaya çalışır ve Bolşeviklere karşı mücadeleyi İslam'ı koruma meselesi olarak görür. Enver Paşa'nın amacı ise daha geniştir. Türk ve Müslüman toplulukları bir araya getirerek güçlü bir ortak direniş oluşturmak ister. Ancak bu farklı yaklaşımlar, aynı tarafta bulunan insanların bile ortak bir karar almasını zorlaştırır.

Birlik sorunu yalnızca liderler arasındaki anlaşmazlıklarla sınırlı değildir. Güvenin kaybolması da bölünmeyi derinleştirir. Frunze'nin Madamin-Bek ile görüşerek anlaşma araması, taraflar arasında yeniden güven oluşturma çabasını gösterir. Madamin-Bek de daha fazla kan dökülmesini önlemek için isyancılarla konuşmayı kabul eder. Fakat görüşmeye giderken öldürülmesi, zaten kırılgan olan güveni tamamen sarsar.

Madamin-Bek'in ölümünden sonra söylentilerin yayılması ve tarafların birbirinden şüphe etmeye başlaması, birlik düşüncesini daha da zayıflatır. Enver Paşa bile Madamin-Bek'in ölümünü yanlış bir karar olarak değerlendirir. Ona göre Madamin-Bek'in yaşaması, farklı grupları bir arada tutmak için önemli olabilirdi.

Eserde böylece birlik yalnızca ortak bir düşmana karşı yan yana gelmekle değil, ortak amaç, güven ve anlayışla mümkün olan bir durum olarak gösterilir. Farklı çıkarlar ve liderler arasındaki güvensizlik devam ettiği sürece, ortak bir mücadeleyi sürdürmek zorlaşır.

Örnek Sahne: Kara-Kırgız Özerk Bölgesi'nin ilan edildiği 1924 yılında halk büyük bir kutlama için bir araya gelir. Karagan-Say'da büyük bir kıızıl çadır kurulur ve köylerden, kasabalardan insanlar törene katılır. Daha önce savaşlar, siyasi çatışmalar ve bölünmeler yaşayan halk, bu kez aynı yerde toplanır.

Devlet yöneticileri konuşmalarında birlik ve eşitlikten söz eder. İnsanların farklı topluluklardan gelmelerine rağmen ortak bir gelecek kurlmaları gerektiğini vurgularlar. Kalabalık daha sonra Toktogul'dan bir şarkı söylemesini ister. Toktogul eski bir destanı seslendirirken geçmişte yaşanan ayrılıkları ve insanların çektiği acıları hatırlatır. Ancak şarkının sonunda yeni bir döneme duyduğu umudu dile getirir.